

Apponyi Rudolf londoni követsége

(1856—1871)

FRANK TIBOR

Keveset tudunk az Országos Széchényi Könyvtár nagy adományozóiról, e hatalmas közgyűjtemény fő forrásainak szellemi hátteréről. Művelődéstörténet-írásunk adós azoknak a családoknak a biográfiájával, melyek áldozatkészsége, hozzáértése és gyűjtőszeszvedélye meghatározó módon járult hozzá a Könyvtár mai állományának kialakulásához.

Különösen jelentős szerep jutott a Könyvtár életében APPONYI Sándornak és családjának. A kiemelkedő Hungarica-gyűjtemény létrehozójának alakjával történetírásunk nemigen foglalkozott, pedig könyvgyűjteménye mellett családi irattárát is őrzi az Országos Széchényi Könyvtár. Az APPONYIak levéltára lehetőséget kínál arra, hogy megismerkedjünk Sándor gróf családjának világával, formáló esztendeinek fő szereplőivel, s mindenekelőtt apjával, az Osztrák—Magyar Monarchia egyik nevezetes diplomatájával. Úgy tűnik, APPONYI Rudolfnak döntő szerep jutott fia ifjú éveiben: ő szabta meg politikai és intellektuális érlelődésének kereteit, mellette kezdte diplomata pályáját és tőle örökölte a már akkor nagyhírű családi könyvtárat is.

Ezért tartjuk fontosnak, hogy APPONYI Rudolf halálának centenáriumán megemlékezzünk apa és fiú kapcsolatának egyik fő színteréről, mindkettejük életének alapvető élményéről: az Osztrák Birodalom, illetve az Osztrák—Magyar Monarchia londoni követségéről az 1850-es és 60-as években.

* * *

A Habsburg-birodalom először 1720-ban képviseltette magát állandó követel Angliában. A szigetország fővárosa a nyugodalmasabb diplomáciai posztok közé számított: a bécsi kongresszustól az I. világháborúig eltelt száz esztendőben mindössze tíz alkalommal cserélt gazdát a *Cavendish*, illetve később a *Belgrave Square*-i palota, melyben a Habsburg császárok és királyok megbízottai működtek. Egy-egy követ akár több évtizedig is betölthette funkcióját: ESTERHÁZY Pál herceg például 28 esztendeig képviselte uralkodóját a hannoveri dinasztianál, Franz DEYM gróf pedig 15 évet töltött londoni őrhelyén. A londoni osztrák követek között olyan nevezetes osztrák—magyar arisztokrata házak képviselőit találjuk, mint a DIETRICHSTEIN, a COLLOREDO-POUILLY-WALLSEE, a BUOL-SCHAUBENSTEIN, a KÁROLYI, vagy a MENSdorFF-POUILLY-DIETRICHSTEIN grófi családok tagjai, és sorukban politikai szempontból kifejezetten jelentős szerepet játszó egyéniségek is akadtak, mint például az első magyar felelős kormány tagja, a már

említett ESTERHÁZY Pál, vagy később a Monarchia külügyminiszteri székéből kitessékelt Friedrich Ferdinand BEUST gróf. A londoni követek 1814 és 1914 között kivétel nélkül arisztokraták voltak; 40%-uk osztrák—morva, 30%-uk pedig magyar származású.¹

Apponyi

A magyar arisztokraták közül már a 18. század végén is többen léptek osztrák diplomáciai szolgálatba. Elsősorban a Nyugat-Magyarországon birtokos, katolikus mágnások, az APPONYIak, az ESTERHÁZYak, a PÁLFFYak és a ZICHyek kaptak követi megbízást, s e családok közül nem egyben a diplomáciai szolgálat apáról fiúra szállt.²

Ez a tradíció az APPONYI családban is élt: Gróf APPONYI Antal (1782—1852) a Habsburg-birodalom párizsi követe volt 1826-tól 1848-ig, és nem csupán fiát, Rudolf (II.) grófot (1812. VIII. 1.—1876. V. 31.), hanem az ugyancsak Rudolf (I.) névre hallgató ifjú unokaöccsét (1802. VII. 5.—1853. XII. 30.) is maga mellé vette a követségre.³ Kitűnő iskola volt ez: a viszonylag fiatalon elhunyt Rudolf (I.) gróf a korszak egyik legsikeresebb diplomatája mellett a párizsi politikai élet avatott szemű és tollú megfigyelője lett: naplóját az egykorú francia történelem értékes forrásaként tartja számon a szakirodalom.⁴ Távoli unokatestvére és névrokona, Rudolf (II.) gróf viszont maga is jelentős diplomatává nevelődött itt: Ernst PLENER, a szigorúan kritikus pénzügyminiszter (korábban beosztottja a londoni követségen) éppúgy a régi típusú osztrák diplomata mintaképeként emlegeti memoárjaiban, mint F. F. BEUST, a kemény ítéletű kancellár (később utóda a követi székben).⁵

1. ERICH SIEDER: *Österreichs Botschafter und Gesandte zwischen Wiener Kongress und erstem Weltkrieg. (Versuch einer sozialhistorischen Bestandsaufnahme)*. (Phil. Diss., Wien, 1969.) 96, 105, 110—111, 113—144. l.
2. SIEDER 65. Vö. ZSOLT SZABÓ: *Der Anteil des ungarischen Adels an der österreichischen Diplomaten 1867—1895* (Phil. Diss., Innsbruck, 1962.); továbbá J. A. TREICHEL: *Magyars at the Ballplatz. A Study of the Hungarians in the Austro—Hungarian Diplomatic Service, 1906—1914*. (Diss. Washington, D. C., 1971.).
3. Az APPONYI-családra vonatkozó adatokat l. KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok, I.* (Bp. 1911.) 144—145. l.; NAGY Iván: *Magyarország családai. I.* (Pest, 1857.) 60. l.; *Magyar nemzetségi zsebkönyv. I. Főrangú családok. I.* (Bp. 1888.) 27. l.; továbbá APPONYI Sándor családtörténeti és egyéb feljegyzései, levelei („Miscellanea Genealogica” dosszié, leszármazási táblázatokkal), Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban: OSZK Kt): Quart. Hung. 2538/2; APPONYI Sándor: Családtörténeti jegyzetek, iratok (leszármazási táblázat) OSZK Kt: Fond II/430/11; illetőleg *Magyar Életrajzi Lexikon, I.* (Bp. 1967.) 47—48. l. Az azonos nevű APPONYI Rudolf (I.) és (II.) összetévesztése történeti irodalmunk gyakori hibája, amint erre DIÓSZEGI István már 1960-ban felhívta a figyelmet (*L'Autriche et le Piémont après le traité de Milan 1849—1850 = Annales Univ. Scient. Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Historica. II.* Bp. 1960. 132. l. 24. j.), 1967-ben kiadott *Életrajzi Lexikonunkban* e tévedés (az APPONYI Sándor életrajzban) ennek ellenére sajnálatos módon tovább él (I., 48. l.).
4. ECKHARDT Sándor: *Apponyi Rudolf igazi naplója* (Bevezetés) = *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Évkönyve, 1955.* (Bp. 1956.) 191-201. l.
5. Az osztrák diplomácia ún. „régí iskolája” első mesterének KAUNITZ-ot, legnagyobb alakjának METTERNICH herceget szokták tekinteni. Vö. Pietro GERBORE: *Formen und Stile der Diplomatie.* (Reinbek/Hamburg, 1964.) 137—141. l. — APPONYI-ról mint e „régí iskola” képviselőjéről l. Ernst Freiherr von PLENER: *Erinnerungen. I.: Jugend, Paris und London bis 1873.* (Stuttgart—Leipzig, 1911.), 111., továbbá

Rendkívül konzervatív, puritán erkölcsű, nagy műveltségű,⁶ bigottan katolikus, családszerető, csiszolt modorú, roppant összekötöttesekkel szuverénül — és nem mindig veszélytelenül — rendelkező nagyúr volt. Hatalmas birtokai a Dunántúlon terültek el,⁷ de csaknem egész életét idegenben élte le. Apja párizsi házából — rövid lisszaboni tartózkodás után — a badeni nagyhercegségbe került, Karlsruhe-ba, követnek (1847—1849). Itt élte meg a forradalmak évét, majd a csendesedő viharban az ellenforradalmi Külügyminisztérium Turinba küldte (1850—1853). A bajor fővárosban töltött átmeneti szolgálat után (1853—1856) kapta meg élete nagy megbízatását: londoni követ lett.⁸

Friedrich Ferdinand Graf von BEUST: *Aus drei Viertel-Jahrhunderten. Erinnerungen und Aufzeichnungen 1809—1885.* (Stuttgart, 1887.) II., 36. l.

6. APPONYI műveltségének forrása, szellemi arculatának formálójá elsősorban apja hatalmas könyvtára lehetett. A családi bibliotékát Rudolf (II.) gróf nagyapja alapította 1774 körül. Rudolf születésekor, az 1810-es évek elején az akkor Bécsben működő könyvtár már mintegy 20 000 kötetet számlált, s méreteit, színvonalát tekintve egyaránt Bécs legelső magánkönyvtárai közé tartozott. Első katalógusát 1805—1806-ban állították össze, hat vaskos fóliánsan. „A könyvtárba — írja SZEPESSY Ilona — tudósoknak és művészetkedvelőknek naponta szabad belépésük volt, téli időben délelőtt három, nyáron délelőtt és délután három-három órán keresztül...” Jacob GRIMM, aki mint hesseni követségi titkár 1814-ben a bécsi kongresszusra utazott, hivatali munkája mellett többek között a bécsi APPONYI-könyvtárban is folytatott kutatásokat. — APPONYI Antal 1811-ben a képzett és sokoldalú literátort, Karl Anton GRUBER VON GRUBENFELS-et, a 19. századi hazai német nyelvű irodalomnak ezt a szorgos és derék munkását alkalmazta könyvtárosként, aki Rudolf (II.) gróf egész gyermek- és ifjúkorában a könyvtár őre maradt, 1833-ban történt nyugdíjazásáig. GRUBER több cikket is közölt a könyvtárról = *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*. 1820. 80.; *Allgemeine Literatur-Zeitung*. (Jena und Leipzig), (1821, II. 63.). 1827-ben pedig kiadta az 1826-ban Pozsonyba áttelepített gyűjtemény történetét is (*Collectio Monumentorum quae in memoriam Bibliothecae Apponianae custodita sunt*. Posonii, MDCCCXXVII). — Bécsben, majd a pozsonyi megyeháza mögött álló APPONYI-könyvtárban Rudolf (II.) gróf sokat tanulhatott a hatalmas gyűjteményből, melyben „különösen gazdagon voltak a görög és latin klasszikusok képviselve”, és „igen értékes volt a természetrajzi és művészettörténeti ág is.” Valószínű, hogy GRUBER, „egy egész kultúrrétegnek ez a tipikus képviselője” is hozzájárult Rudolf (II.) gróf neveléséhez. — Mindehhez l. SZEPESSY Ilona: *Grubenfelsi Gruber Károly Antal* (Székesfehérvár, 1918.) 81—82, 92—93, 94, 110. l.
7. Az APPONYI-család birtokállományának történetéről mindeddig nem készült összefoglaló tanulmány. Ennek folytán — a kevés rendelkezésünkre álló adat alapján — csak becslésekre szorítkozhatunk Rudolf gróf birtokainak nagyságát illetően. FÉNYES Elek 1851. évi és BAROSS Károly 1893. évi adatainak összevetése nyomán úgy tűnik, hogy a londoni követ és családja legalább 12 Tolna megyei község határában rendelkezett komolyabb birtokkal: Apar, Hant, Kölesd, Lengyel (az uradalom központja), Mucsfa, Mucsi, Rác-Egres, (Sár-) Szent-Lőrincz, Varsád, Kis-és Nagy-Vejke, ill. Závod környékén összesen mintegy 10 000 hold földje volt. Vö. FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára. I-IV.* (Pest, 1851.) *passim*; BAROSS Károly: *Magyarország földbirtokosai.* (Bp. 1893.) 709—711. l.; *Magyar nemzeti zsebkönyv*, 27. l., illetve BALI János: *Sárszentlőrinc az 1859. és 1887. évi kataszteri felmérések tükrében.* = *Agrártörténeti Szemle* VIII, 1966. 1—2. 20. l.
8. APPONYI Rudolf (II.) életrajzához l. István DIÓSZEGI: *L'Autriche...* 132—133. l.; *Magyar Életrajzi Lexikon*. I., 48. l.; *Diplomáciai és Nemzetközi Jogi Lexikon* (Bp. 1967²). 76. l., illetve HORVÁTH Jenő: *Magyar diplomácia, magyar diplomaták. A magyar külpolitika százada.* (Bp. 1941.) 345. l. A hazai történeti kutatásban DIÓSZEGI István idézett tanulmánya értékesítette először az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött APPONYI-hagyatékot, s ő hívta fel a figyelmet a forrásanyag jelentőségére is, vö. 133. l. 27. j.

1856: 15 May: nach England.⁹ Amikor beköltözött a Chandos House-ba, az osztrák követség akkori palotájába,¹⁰ talán nem is gondolta, hogy 16 esztendőre érkezett ide. Talán hűvös lényét szerették meg az angol politikusok, talán ő tudta leginkább ellátni a híd szerepét az osztrák ellenforradalom és az angol „liberális konzervativizmus” között, talán ő maga is megkedvelte az előkelően unalmas és derűs-ködös országot és lakóit, talán csak nyugalmat akart és zavartalan családi és társasági életet egy messzi világban — a források nem vallanak arról, hogy pontosan miért is maradt ilyen sokáig londoni rezidenciáján. Nem mintha nem utazott volna rendszeresen. Finom betűível nem kis elégtétellel jegyezte föl, valahányszor átkelt a csatornán. De mindig úgy érezte — s így is jelölte a papíron —, hogy Angliából indul. *Zurück nach London* — jegyzi fel újra meg újra, és 16 év utazásait összegezve némi büszkeséggel zárja a lajstromot: *Also im ganzen 50 mal den Canal passirt.*

Hatékony diplomata volt és kedvelt főnök. Az ő idején költözött át a követség „a legelegánsabb és legelőkelőbb városnegyedbe”. A fiatal PLENER megkönnyebbülten számolt be apjának, hogy kellemes előző gazdája, a párizsi követ Richard METTERNICH herceg után sem került rosszabb sorba: *Mit Ap. stehe ich sehr gut, ... er denn überhaupt der liebenswürdigste Chef ist den man sich denken kann* — írja röviddel Londonba érkezése után, s pár hét múlva újra rajong: *Er ist ein excellent guter mann u ich kann mir ausser fürst M[etternich] keinen beseren Chef denken.*¹¹

Furcsa leváltása a londoni követségből és hirtelen kinevezése Párizsba 1871—72 fordulóján általános sajnálkozást váltott ki a londoni „társaságból”. Egész levélzönnel árasztották el az elszomorodott barátok. Ezeket a sorokat is gondosan megőrizte.¹² Talán vigasztalónak, amiért a *kancellár* politikai holttetemét az ő székébe ülteti az akarnok ANDRÁSSY. Olyanok is írtak APPONYinak, mint Georgiana FULLERTON, aki őbenne elsősorban egy katolikus nagyhatalom képviselőjét búcsúztatta. Biztosan nagyon örült a szókimondó Lady STRATFORD DE REDCLIFFE sorainak is, aki (nem egyedül) beleszúrt egy kicsit az utódjába is: *nor can I say*

9. APPONYI utazásaira itt és a következőkben mindvégig sajátkezü feljegyzései alapján utalunk: „Meine Überfahrten von England nach dem Continent” (belső címlapján: „Traversées”) OSZK Kt: Fond II/467/31.

E soknyelvű világ megidézése végett a dokumentumok egyes részleteit eredetiben idézzük.

10. PLENER I., 111.

11. E. PLENER—I. PLENER: London, 1867. feb. 22., márc. 22., ápr. 17. Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Wien) (a továbbiakban: HHStA): *Nachlass Plener*, Karton 16. — Ernst PLENER leveleiből mindenkor az eredeti ortográfia megtartásával idézünk. — Richard METTERNICH-re vonatkozóan l. Pauline Princess de METTERNICH-SÁNDOR: *Éclairs du passé (1859—1870)*. (Zürich—Leipzig—Vienne, 1922.); Henry SALOMON: *L'Ambassade du prince Richard de Metternich à Paris*. (Paris, 1931.); ill. Hannelore FORGÓ(-VESTNER): *Fürst Richard Metternich*. (Phil. Diss., Wien, 1967.).

12. Gróf APPONYI Rudolf londoni és párizsi nagykövetségére vonatkozó iratok. 1871. nov.—dec. („Sur mon rappel de Londres et ma nomination à Paris”) OSZK Kt: Fond II/465, ill. Fond II/5, 40/4, 30/17, 34/1—7, 111, 112, 121, 139, 258, 277. Leváltásának körülményeiről l. BEUST: *Aus drei Viertel-Jahrhunderten...* II/513—540. l.; KÖNYI Manó: *Beust és Andrássy 1870- és 1871-ben* (Bp. 1890.) *passim*; WERTHEIMER Ede: *Gróf Andrássy Gyula élete és kora* (Bp. 1910—13.) II., 16—17. l.; DIÓSZEGI István: *Ausztria-Magyarország és a francia—porosz háború 1870—1871*. (Bp. 1965.) 254. l.

— írta — *that your Successor will be welcomed in your place.* A lassan már nem is egészen fiatal, de a trónra még sokáig hiába áhító walesi herceg is megüzente Francis KNOLLYS-szal, hogy mennyire fájjalja távozásukat. És persze a hűséges jóbarát, Walmer Castle ura: GRANVILLE lord is szépen írt — ő komolyan bánkodott. „Nem csupán régi barátságunk, és oly sok elmúlt pillanatban szövődött bensőséges kapcsolatunk emlékei tesznek szomorúvá. Bármilyenek is legyenek az Ön utódjának érdemei, lehetetlen, hogy ugyanúgy bízzék bennem, vagy hogy én épp annyit engedhessek meg vele szemben, ahogyan ez mi kettőnk között természetes volt.” De nemcsak személyes fájdalmát fejezte ki. Tolmácsolta a kormány sajnálkozását is, amit hangoztattak *both ... those who know you well, and those who know you chiefly by reputation.*¹³

Ám a legjölesebb búcsúszavak Hawarden Castle-ból érkeztek, attól az embertől, aki oly mesterien értett a politikai játszamához. „*My dear Count Apponyi* — így a levél, kelt Hawarden Castle-ban, Chester, 1871. november 30-án — először történik talán, hogy elégedetlenül nyúlok tollam után, hogy Önnek írjak; de Londonból történő elutazása alkalmával nekem is osztoznom kell abban az általános sajnálkozásban, amit ez az esemény előidéz. Ismertünk diplomatákat, akik még tovább, sokkal tovább időztek nálunk; de emlékeim szerint egyikük sem aknázza ki jobban a huzamos itt-tartózkodás minden lehetőségét; tiszteletet, bizalmat és meleg elismerést ébresztve. Nem mondhatok többet, mert nem lennék eléggé diplomatikus. ... Hálásnak kell lennünk az Ön Császáranak, hogy olyan kiváló utódot küld Ön helyett; de van neki egy jóvátehetetlen fogyatéka, az, hogy nem Ön. *Believe me, I pray you, always sincerely yours — W. E. Gladstone.*”¹⁴

De hát mégiscsak el kellett menni. 1871: 5. DeceMBER: *Definitiv von London fort* — írta fel a cédulára, és elutazott Párizsba. Még négy jó éve volt, bár nem szerette ezt a „friss sütetű” rezsimet, a kedves orléánidák ellenségeit. *Es ist schwer Bothschafter sein unter den jetzigen Décadencen*¹⁵ — írta már elődje, Richard METTERNICH is. APPONYI sem találta a helyét, és 64. születésnapját sem érte meg.

A követ világa

Magyar főúr volt, osztrák diplomata, Párizsban kezdte és végezte pályáját, orosz grófnót vett feleségül, esztendőig élt német és olasz földön, legjobb éveit pedig — tizenhatot — Angliában töltötte. Ha németül vagy franciául beszélt, az anyanyelveit használta, de kitűnően megtanult angolul is. Nagyon szeretett Firenzébe utazni, meg Rómába, s végig a csizma szarán. De szívesen időzött Párizsban is, és persze Bécsben, a kedves Hietzingben, és Bad Ischlben. Meg

13. Georgiana FULLERTON—APPONYI Rudolf; [1871.] nov. 19. OSZK Kt: Fond II/166; Lady STRATFORD DE REDCLIFFE—APPONYI Rudolf; [1871.] dec. 1. Fond II/374/6; Francis KNOLLYS—APPONYI Rudolf; d. n. [1871.] Fond II/215/4; GRANVILLE—APPONYI Rudolf; WALMER, 1871. nov. 9. Fond II/181/50. GRANVILLE leveleit APPONYI leváltásával kapcsolatban l. még Fond II/181/55, ill. II/465/13.

14. GLADSTONE—APPONYI Rudolf; Hawarden, 1871. nov. 30. OSZK Kt: Fond II/174/3.

15. Richard METTERNICH—APPONYI Rudolf; Paris, 1867. ápr. 16. A német mondat a francia nyelvű levél végén szerepel. OSZK Kt: Fond II/280/19.

Svájcban: ha ráért, elment Luzern-ba is és egy kicsit a hegyek közé, St. Moritz-ba. A birtok nem nagyon foglalkoztatta, ám leánya, a szép Héléne esküvőjére csak hazament Apponyba is, meg — ha már nagyon fáradt volt Európától — lepihent egy pár hétre a lengyeli parkban.

De vajon magyar volt-e? Vagy osztrák? Vagy a francia, az angol, a német, az olasz táj láttán érezte úgy, hogy „otthon” van? Volt-e hazája és törődött-e ezzel egyáltalán?

Már ősei is inkább a Birodalomhoz kötődtek. Nagyapja is, apja is megkapta mindazt, amit hűséges alattvalóinak a Habsburg-Lotharingiai ház meg szokott adni: mindkettő valóságos belső titkos tanácsos lett és kamarás, apja ezen felül pedig az aranygyapjas rend lovagja. A 28 éves Rudolf gróf rövid szentpétervári tartózkodása elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy elnyerje a hirhede *III. szekció* vezetőjének, MIKLÓS cár mindenható rendőrmiszterének engedélyét leánya megkéréséhez. BENCKENDORFF Anna grófnóból így lett a lengyeli kastély úrnője, Rudolf pedig elég jó kapcsolatokat kapott hozományul: könnyű, sőt azonnali bejutási lehetőséget az orosz arisztokráciához.¹⁶

Gróf APPONYI (II.) Rudolfnak két testvére volt. Gyula nem csinált valami fényes karriert, igaz, fiatalon meghalt, 35 éves korára özvegyen hagyva SZTÁRAY Zsófia grófnőt, három gyermeke anyját. Nővére, Mária, első férje halála után (1852-ben) WENCKHEIM Viktornak nyújtotta kezét. Ez később igen hasznosnak bizonyult bátyja számára. Rudolf gróf ugyanis jó néven vette, hogy Viktor, Paulina nevű húga révén sógorává avatta a befolyásos DESSEWFFY Emilt, és később még inkább honorálta, hogy öccse volt egy (1852-ben talán jelentéktelennek látszó) volt Békés megyei főispánnak.¹⁷ Béla báró tudniillik rendkívül ambíciózus volt, és később, amikor már belügyminiszter, illetve a király személye körüli miniszter, utóbb miniszterelnök lett belőle, meglehetősen akadálytalanná tette az utat APPONYI számára az újjáalakuló államszerkezet legfelsőbb vezetéséhez.

A magyar arisztokráciához azonban a családiak mellett társasági kapcsolatok is kötődtek. Bár PLENER egy levelében panaszkodott apjának az APPONYI-estélyek egyhangúságáról, a Cavendish Square-i palotának mégiscsak lehetett vonzereje: egyetlen év vendéglistáján 177 birodalombeli arisztokrata nevével találkozhatunk.¹⁸ Odalátogattak a ZICHYEK (Henrik is, aki magyar ügyekről olyan kitűnően informálta), a FESTETICSEK, a SZÉCHENYIEK (István fiai is, Béla gróf és Ödön), az ANDRÁSSYK (köztük a későbbi magyar miniszterelnök és közös külügyminiszter, Gyula gróf), a KÁROLYIAK, a WENCKHEIMEK (köztük Béla báró) és sok-sok más magyar arisztokrata vendég: ESZTERHÁZY Geyza, PÁLFY ‚Sepi’, SZAPÁRY ‚Toni’, HUNYADY Marie, és a SIGRAY, FORGÁCS és NÁDASDY grófok, hogy csak a közismertebb családok képviselőire utaljunk.

16. PLENER J., 111.

17. A WENCKHEIM-rokonságra vonatkozóan I. NAGY Iván: Magyarország családai. 11. (Pest, 1865.), 138–140. l.; ill. WENCKHEIM Józsefné szül. ORCZY Therése bárónő halálakor kiadott gyászjelentést, OSZK Kt: Fond II/467/37. WENCKHEIM Viktor közvetítőszerepére APPONYI és WENCKHEIM Béla között I. OSZK Kt: Fond II/465.

18. E. PLENER: London, 1867. ápr. 17. HHStA: Nachlass Plener, Karton 16. — APPONYI londoni vendégeiről egy maga készítette lista nyomán van tudomásunk — innen a becenevek („Liste des Autrichiens — Londres 1862”) I. OSZK Kt: Fond II/467/43.

Érdemes és érdekes volt azonban a birodalom más tájairól érkezett látogatókkal is törődni. Kitűnő kapcsolatokat ápolt mindenekelőtt bécsi hivatali főnökeivel, BUOL-SCHAUENSTEIN és RECHBERG gróffokkal (igaz, a nagy fordulat utáni új emberekkel, BEUST-tal, ANDRÁSSY-val nehezebben tudott megbarátkozni).¹⁹ A legtöbb bizalmas információt Bécsből, RECHBERG közvetlen munkatársától, ALDENBURG bárótól kapta.²⁰ A birodalmi címerrel ékes meghívókból a követ bőven küldetett az osztrák főrangú családok azon tagjainak, akik vállalkozó kedvükben áthajóztak a csatornán. El is fogadták a szíves invitálást sokan. Hiszen BREGENHEIM és WINDISCHGRAETZ hercegnőnek is öröm volt APPONYIVAL együtt lenni, és szívesen ültek a Chandos House-ban tálalt vacsorához Arthur és Louis ROHAN hercegek a hercegnékkal, KINSKY herceg a hercegnővel, Léon SAPIEHA herceg, a LOBKOWITZ és LIECHTENSTEIN hercegek, WALDSTEIN gróf és a felesége, Eugénie AUERSPERG grófnő, HARNACH, KINSKY, HARDEGG és SAILERN grófok, THUN, SCHÖNBORN, HOYOS és STOCKAU grófok, COLLOREDO-MANSFELD, REVERTERA, BOBROWSKY és WIMPFEN grófok, LARISCH, HOHENSTEIN, KHEVENHÜLLER és KAUNITZ grófok, TRAUTMANNSDORFF, TAAFE, MENSdorFF és NEIPPERG grófok. Néhány szerényebb címerrel rendelkező vendég is beléphetett: TEGETTHOFF admirális, CZOERNIG báró, de SCHWARZ, de PARMENTIER és de BURG lovagok, meg néhány tudós ember: STUBENRAUCH, EITELBERGER, HANSLICK és LIHATZEK professzorok. És végezetül JELLACHICH grófnő.

Íme a PLENER által csak összetételében színesnek talált társaság — a „kevesek” világa. Hiszen „a világ a keveseké”, ahogyan azt — a jelek szerint APPONYI-nak is tetszően — gróf Anton PROKESCH VON OSTEN, ez a kétségtelenül tehetséges ember meg is fogalmazta: ... *die Welt den Wenigen gehört, nicht den Vielen und am allerwenigsten den Allen.*²¹ BENCKENDORFF Anna is akkor örülhetett leginkább, ha egy HABSBERG-LOTHARINGIAI ivadéknak, például Károly Lajos, Lajos Viktor vagy Rainer főhercegnek ült a jobbán.

A Monarchia oly vegyes nevű-nyelvű arisztokratái nemcsak APPONYI miatt mentek szívesen a Chandos Houseba, illetve a Belgrave Square 18-ba. Sok mindenkivel lehetett itt találkozni, olyanokkal is, akikkel másutt nem. Earl-ökkel, marquis-ekkel, valódi duke-okkal. Meg néhány éppúgy tanult, de valahogyan más katolikussal. Egyszóval angolokkal, még hozzá igen nagy számban.

A követ nagyon vigyázott, hogy mindenkivel jóban legyen. Tudta, hogy feladatát jól (sőt egyáltalán) csak akkor láthatja el, ha a hivatalos viszonyt a barátság selymeivel béleli ki. Tudta ezt még az első párizsi évekből, apjától. De most már tapasztalatai is azt bizonyították, hogy eredményt csak a személyes kapcsolatoktól, mégpedig a rendszeres kontaktustól várhat.

19. Vö. APPONYI Rudolf londoni nagykövet jelentései Bécsbe, gr. BUOL-SCHAUENSTEIN-hez és gr. RECHBERG-hez, 1856—1862 (fogalmazványok; közöttük RECHBERG APPONYIHOZ intézett utasításai is). OSZK Kt: Fond II/460; továbbá RECHBERG levelei APPONYIHOZ, 1866—71, Fond II/69.
20. Roger ALDENBURG néhány évig beosztottja volt Londonban, majd a Külügyminisztériumba került. Kapcsolatuk azonban nem szakadt meg: igen intenzív levelezést folytattak több mint egy évtizeden keresztül. ALDENBURG APPONYIHOZ intézett leveleit (OSZK Kt: Fond II/12) JÁSZAY Magda tette közzé: *Dix ans de politique viennoise après Villafranca à la lumière des lettres d'un diplomate autrichien.* = *Acta Historica* XII, 1966, 3—4. 395—427. l., l. különösen 396—397. l.
21. Friedrich ENGEL-JÁNOSI: *Der Freiherr von Hübnér 1811—1892. Eine Gestalt aus dem Österreich Kaiser Franz Josephs* (Innsbruck, 1933.) 225. l.

Nem tartott sokáig, amíg sikerült megnyernie a sziget lakóit. *Er war ein Diplomat der alten Schule, Sohn eines Botschafters, in den besten Beziehungen mit der ganzen grossen europäischen Gesellschaft.*... — így PLENER, aki azt is tudta, hogy milyen nehéz „bekerülni” az angol családokhoz.²² Ami azonban nem sikerül az attasénak (még akkor sem, ha ő a kereskedelmi miniszter fia), az könnyedén sikerül a főnökének. APPONYIT szívesen látták Marlborough House-ban csakúgy, mint Cambridge Cottage-ben: sem ALBERT EDWARD herceg, VIKTÓRIA királynő trónjának várományosa, sem az agg, bár energikus Duchess of CAMBRIDGE nem tartotta rangján alulinak, hogy melegebb hangot használjon a magyar gróffal.²³ Az ifjú George CAMBRIDGE-i herceg egyenesen örülni látszott, hogy németül beszélgethet és levelezhet valakivel — jelentkezett is gyakran.²⁴

Az 1860-as évtized második felében meglehetősen sűrűn váltakozó kormányfők és külügyminiszterek — DISRAELI-t kivéve²⁵ — mind igen szívélyes hangot használtak APPONYIVAL. Amiben szerepet játszott az is, hogy BENCKENDORFF gróf cári rendőrminiszter lányát igen könnyen barátnőjükké fogadták a hölgyek: kedves volt, nyílt és jószívű. „Olyan szomorú dolog, hogy sose láthatjuk és mindannyian oly nagyon hiányoljuk, hogy nem állhatom meg, hogy ne írjak egy sort, amit ez ideig csak azért nem tettem, mert attól tartottam, hogy zavarom — ... — Remélem, hogy eljön és megnézi Pembroke Lodge-ot hamarosan — vagy megmondja, mikor menjek fel, hogy láthassam” — üzenté a volt miniszterelnök neje BENCKENDORFF Annának, és búcsúzóul hozzátette: „*With my kindest remembrance to yr husband & son & love to Hélène, believe me, dear Mme Apponyi, always yrs affect^{ly} Janny Russell*”.²⁶

Lord CLARENDON, a külügyminiszter, azonnal megküldött minden Bécsből, BLOOMFIELD követtől érkező diplomáciai jelentést, mikor a porosz—osztrák háború már javában dúlt és meg is ígérte mindjárt, hogy a jövőben is rendszeresen tájékoztatja.²⁷ *„Milles amitiés sincères”* — búcsúzott rövid, szűkszavú (de bizony

22. PLENER I., 111. — E. PLENER—I. PLENER; London 1867. márc. 11. HHStA: Nachlass Plener, Karton 16.
23. ALBERT EDWARD hg.—APPONYI Rudolf; Marlborough House, 1866. jún. 30. OSZK Kt: Fond II/461/27. J. Home Purves—APPONYI Rudolf; Cambridge Cottage, Kew, 1866. júl. 19. Fond II/461/53. Vö. PLENER I., 117—118, 207.
24. GEORGE (Duke of CAMBRIDGE)—APPONYI Rudolf; 1858—1871, OSZK Kt: Fond II/187/1—17, ill. II/461/78.
25. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának gazdag APPONYI-gyűjteményében nem található egyetlen, DISRAELI és APPONYI kapcsolatára vonatkozó dokumentum sem. Idevágó írásos emlékeket mind a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban, mind pedig forráskiadványokban is hiába kerestem, így — az angliai DISRAELI-hagyaték (*Disraeli Papers at Hughenden Manor, Buckinghamshire*) ismeretének hiányában — kettőjük viszonyának alakulását illetően feltevésekre vagyok utalva. E kérdésben sajnos az igen kiterjedt DISRAELI-irodalom sem nyújt segítséget, ha Robert BLAKE kitűnő biográfiája kínál is támpontokat DISRAELI és az — elsősorban angol — arisztokrácia viszonyának elemzéséhez (ROBERT BLAKE: *Disraeli*. New York, 1967. 278—284, 397, 411, 505, 763—764. l.)
26. Janny RUSSELL—APPONYI Rudolfné; Pembroke Lodge, 1866. júl. 23. OSZK Kt: Fond II/461/57. Lord John RUSSELL (később Lord RUSSELL) APPONYIHOZ írott, jelentős forrásértékű magánleveleit l. Fond II/351/1—48.
27. CLARENDON—APPONYI Rudolf; 1866. jún. 23. és 28. OSZK Kt: Fond II/461/26, ill. 77. CLARENDON és APPONYI igen érdekes magánlevelezését (1856—1870) l. Fond II/104/1—54.

elég lényeges információkat továbbító) levelei végén a *semleges* Anglia külügy-minisztere.²⁸

A konzervatívok talán mégis jobban becsülték, mint a liberálisok. DERBY lord miniszterelnök mindig örült, ha APPONYIT láthatta, akár a Belgrave Square 18-ban, akár magánál, a St. James' Square-en. És a fia, Lord STANLEY, a konzervatívok külügyminisztere ugyanúgy írta: *Toujours charmé de vous voir comme vous le savez bien. Tout à vous — Stanley.* Sok meghívás jött és ment a St. James' Square és a Belgrave Square között. És sok információ.²⁹

Igazi barátság azonban nem ezekhez az emberekhez fűzte. *It is unkind of you to allude to the 'nearly 40 years' — I am afraid there are more — But the exact number of years does not much signify as regards a friendship which as far as I am concerned, is based upon attachment and the greatest respect.* Valóban, Lord GRANVILLE-hez negyven éves barátság, 40 év közös munka és szórakozás ezer emléke kötötte. Amit alaposan ki is használtak — mindketten. 1870—71-ből mintegy 45 bizalmas levelet őrzött meg a papírjai között (*secret, confidential*), és ez csak két esztendő abból a negyvenből. Hiszen már 1859-ben is így írt a külügyminiszter a követnek: *I write to you not as a Minister, but as an old and intimate friend. It is of importance to Austria and to this country to be on good terms — . . .* És megküldte neki előzetes betekintésre, jóváhagyásra, az angol parlament informálására kiadandó (s az államberendezkedés demokratizmusát és nyíltságát hirdetni hivatott) „kék könyvek”, a *Blue Book*-ok anyagát. Ha megbeszélést kívánt tartani, nem küldött túlságosan formális meghívást. *Can you come to the F[oreign] O[ffice] this afternoon? Yrs G.* Vagy egy meghívás a követnek és övéinek: *Gladstone dines here today, en petit comité. Would the Belgravian trio be amicably inclined to meet him at 8.*³⁰

APPONYI joggal volt büszke minderre. El is küldte GRANVILLE magánlevelét a Ballhausplatz-ra, az új grófnak, BEUST-nak. „. . . ifjúkorunk óta ismerjük egymást — írta kísérőül — és én remélem, hogy ez a bensőséges viszony hasznosnak bizonyul majd hivatalos kapcsolatainkban.”³¹ A levél címzettje csak örülhetett: nem nagyon akad szorosabb kötelék két állam között, mint régi, szép párizsi bálók quadrille-jai.

28. Nem mintha Lord BLOOMFIELD bánta volna, hogy dépêche-ei „avatatlan” kezekbe jutnak, méghozzá rögtön érkezésük után. Hiszen ő maga is jóban volt pályatársával, olyannyira, hogy Lady BLOOMFIELD még hűséges és kipróbált *femme de chambre*-jét („. . . Laura Czernohorsky qui m'a accompagné de Vienne. . . et qui quitte mon service”) is BENCKENDORFF Anna révén igyekezett új úrnőhöz beajánlani. Georgiana BLOOMFIELD—APPONYI Rudolf; Penmaenmawr, North Wales, 1866. júl. 10. OSZK Kt: Fond II/461/40.
29. DERBY—APPONYI Rudolf; St. James' Square, 1867. nov. 2. OSZK Kt: Fond II/122; STANLEY—APPONYI Rudolf; F[oreign] O[ffice], 1868. máj. 28. Fond II/123/5. L. még Fond II/123/1—4 és 6.
30. GRANVILLE—APPONYI Rudolf; 1870. jún. 6. HHStA: Min. des Aeussern, Polit. Archiv, VIII. England, Fasc. 75, Varia. Melléklet APPONYI—BEUST, 1870. júl. 7-i magánleveléhez. APPONYI saját kezű másolata a levélről: OSZK Kt: Fond II/181/8. GRANVILLE—APPONYI Rudolf; 1859. júl. 24. OSZK Kt: Fond II/181/1; London, d. n. Fond II/181/12. — H. n., d. n. Fond II/181/38. — London, d. n. („Tuesday”) Fond II/181/58. — H. n., 1871. jan. 14. Fond II/181/34. Vö. Harold TEMPERLEY—Lillian M. PENSON: *A Century of Diplomatic Blue Books 1814—1914.* (New Impr., London, 1966.), 219. l.
31. APPONYI Rudolf—BEUST (magánlevél); 1870. jún. 7. HHStA: Min. des Aeussern, Polit. Archiv, VIII. England, Fasc. 75, Varia.

De nemcsak a játék főszereplőivel igyekezett ápolni a kapcsolatot: szívesen pillantott a színpalack mögé is. Olykor hölgyek segítségével. Kiváltképp alkalmas volt erre a szerepre például a nagy konzervatív politikus, Lord SALISBURY apjának második felesége, Mary Catherine SALISBURY, aki férje halála után, 1870-ben hozzáment a liberálisnak számító Edward Henry STANLEY-hez. De akár konzervatív férje volt, akár liberális, APPONYI grófot egyképpen informálta a fontos belpolitikai fejleményekről, hiszen őbenne bízott valamennyi barátja közül a legjobban! „Fogalmam sincs — írta például 1868 novemberében —, hogy Disraeli mit fog csinálni — Néhány ember azt gyanítja, hogy ... lemond anélkül, hogy összehívna a parlamentet. Nem tudok eleget ahhoz, hogy véleményt formáljak. Azt hiszem, Gladstone az utolsó ülészakóta nem beszélt még azokkal, akikre (egy esetleges kormányban) kollégaként számíthatna. Olyan rémhírt is hallottam, hogy a Királynő L Granville-ért küld egy felbomlás esetében. Jó kis *dodge* volna Dizzytól, ha rábírná erre, hiszen — ahogy mondják — ha Ld Granville vállalkozna a feladatra, a parlamenti többség azonnal felbomlana.” Néhány vegyes családi újság közlése után a levél így végződik: „Felteszem, rájött már, honnan eredt mindaz az igazolhatatlan sületlenség, amit Dizzy mondott, „nemes barátom &c&c’ — ha még nem, próbálja nagyon diszkréten és diplomatikusan szóra bírni Ld Clarendont. Örökké az Öné MCS”³²

A színpalack mögötti világ küismerésére alkalmasnak bizonyult Lady STRATFORD DE REDCLIFFE is. Férje egykor — Sir STRATFORD CANNING néven — az angol kormány megbízásából meglehetősen határozottsággal viaskodott az orosz és osztrák kormányzattal egy maroknyi magyar menekült kiadatása ellen. Jelentős része volt abban, hogy a rögtöni bitó helyett majd félszázados számkivetést választó kormányzó-elnököt és kíséretét a Porta végül nem adta ki a Habsburgoknak.

De húsz év múltán, 1869-ben Lady STRATFORD DE REDCLIFFE arra kéri a londoni osztrák követet, hogy látogassa meg őket; Lord STRATFORD pedig 1870-ben felajánlja közreműködését a követség sajtóügyeiben.³³

A londoni osztrák követség vezetője nagyon vigyázott, hogy mindenkivel kapcsolatot tartson, aki az angol politikai életben számít, vagy számíthat. De FERENC JÓZSEF képviselője, különösen ha (és ez sem volt azért véletlen) Gróf APPONYI (II.) Rudolfnak hívták,³⁴ igazán bensőséges érdeklődéssel mégis azok felé fordult, akik lelkük üdvösségéért nem a Canterbury érsekkel, hanem a Westminster-i katedrális urával mondatnak könyörgést: MANNING érsekkel, e kemény vonású, ösztövért termetű főpappal, aki amikor fejére helyezték a püspöksüveget és kezébe adták a pásztorbotot — PLENER-t egy középkori szentre emlékeztette. Ő tette talán a legtöbbet a katolicizmus angliai elterjesztéséért és a katolikus hit megszilárdításáért. Ahogyan jelölni szerette magát ez a szíve me-

32. *Dictionary of National Biography* (a továbbiakban DNB): XVIII, 951. l. — PLENER I., 157. — Mary C. SALISBURY—APPONYI Rudolf; Lyon (?), 1868. nov. 20. OSZK Kt: Fond II/352/1. (Tévesen Robert SALISBURY-nek tulajdonítva).

33. Lady STRATFORD DE REDCLIFFE—APPONYI Rudolf; 1869. okt. 18. OSZK Kt: Fond II/374/3; Lord STRATFORD DE REDCLIFFE—APPONYI Rudolf; London, 1870. aug. 16. OSZK Kt: Fond II/374/4. Vö. Dénes A. JÁNOSSY: *Great Britain and Kossuth = Archivum Europae Centro-Orientalis*. III. 1937. Fasc. 1—3. 35—37. l.

34. Az APPONYIak katolicizmusára vonatkozóan l. SZEKŰ Gyula: *Magyar történet*. V. (Bp. 1936².) 485. l.

legével és esze minden hidegségével ultramontán, a családkozhatatlansági dogma kimondását oly hévvel — és hathatósan — támogató érsek (utóbb bíboros): + *Henry E. Archeveq de Westminster*. Így írta alá azokat a leveleket is, amelyeket a Habsburg-monarchia követének címzett. *Votre devoué Serviteur en J. C.*³⁵ MANNING kardinális, minden katolikus angol lelkének pásztora — és voltak vagy kétmillióan a szigeten, Írországot nem is számítva. Sokan éltek közülük Londonban is: a Farm Street-i katolikus templom és a Brompton Oratory mindig zsúfolt volt nagymise idején, Kensington-ban pedig pro-katedrálíst kellett megnyitni addig, amíg a szép, új Westminster-i székesegyház el nem készült.³⁶

A legfontosabb katolikus családokkal a mindenkori osztrák követ különösen jó kapcsolatot épített ki. APPONYI már készen kapta ezeket a szálakat, csak gondosan kellett ügyelni, hogy az anglikán Anglia meg ne haragudjon, amiért az az osztrák követ a katolikus Angliával is olyan nagyon jóban van. A katolikus arisztokraták közül szorosabb szálak fűzték APPONYIT a TOWNELEY családhoz, Lord BUTE-hoz, Lord HOWARD OF GLOSSOP-hoz, Lord GAINSBOROUGH-hoz, a máltai lovag Lord St. ASAPH-hez, Lord HERRIES-hez, Lord PETRE-hez és a katalizált Lord RIPON-hoz, akik számára megnyugtató volt, hogy Dr. NEWMAN, a nagy teológus (a legnagyobb talán, akit a sziget nevelt) éppenúgy a gróf rendszeres vendége lett, mint WISEMAN, vagy később MANNING érsek.³⁷

A katolikus kapcsolatokat azután a politikai arénában is jól tudta hasznosítani. Ha nem is tartozott a House of Commons legbefolyásosabb képviselői közé, Sir George BOWYER azért kitűnően megfelelt egy sor célra. Az *honourable Member for Dundalk* legfőbb érdeme katolikus hite volt, meg az, hogy rendszeresen informálta APPONYIT, hogy mi történik az Alsóházban, illetve hogy milyen benyomásai támadtak a kontinentális ügyekkel kapcsolatban kialakult ottani hangulatról. Sokat tudott, ha nem is tudott sokat tenni. Mégis, ha kellett, hatásosan és kifejezően beszélt, és megtette, amit APPONYI nem tehetett meg: képviselte Ausztriát a brit parlamentben. Nyíltan és egyértelműen. APPONYI úgy számolt be BOWYER felszólalásáról főnökének, MENSENDORFF grófnak, mintha maga is meglepetten látná, hogy „a katolikus képviselő milyen erővel és tehetséggel védelmezte Ausztria és a Pápaság ügyét.” APPONYI itt nem tette hozzá, amit kitűnő barátjáról még tudott, de egy évvel később megírta új főnökének, BEUST-nak: a Máltai Lovagrend kápolnáját, amelyben a követ a Mexikóban meggyilkolt MIKSA császár lelki üdvéért misét mondatott, *Sir George Bowyer, membre de Parlement et Chevalier de l'Ordre* építtette néhány évvel ezelőtt. (Plener megjegyzi: *Eine Trauermesse, die ausserordentlich stark besucht war.*)³⁸

35. PLENER I., 203–204. l. DNB: XII, 947–953. l. MANNING—APPONYI Rudolf; London, 1866. jún. 8., 1868. jún. 22. és 26. OSZK Kt: Fond II/191/1–3.

36. PLENER I., 200–202. A katolicizmus angliai helyzetéről igen értékes képet ad APPONYI Rudolf két hivatalos jelentésében. L. APPONYI Rudolf—MENSENDORFF; London, 1865. febr. 25., ill. jún. 14. HHStA: Min. des Aeussern, Polit. Archiv, VIII. England, Fasc. 66. Berichte, No. 8. ill. 19 B.

37. PLENER I., 200–202, 204–207. — WISEMAN—APPONYI Rudolf; 1856. OSZK Kt: Fond II/415.

38. George BOWYER—APPONYI Rudolf; Temple, 1866. jún. 16. OSZK Kt: Fond II/461/15. BOWYER-ről l. DNB: II, 989–990. — APPONYI Rudolf—RECHBERG; London, 1862. ápr. 12. ill. 30. HHStA: Min. des Aeussern, Polit. Archiv, VIII. England, Fasc. 57, Berichte, No. 28, ill. 31 A—E. — APPONYI Rudolf—MENSENDORFF; London 1866. júl. 24. Fasc. 67, Berichte, No. 51 B. — APPONYI Rudolf—BEUST; London, 1867. júl. 19. Fasc. 69, Berichte, No. 57 A—B. — PLENER I., 148.

A Máltai Lovagrend nagy csillaga biztosíték volt a Habsburg-hatalom eredményes képviselőjére az angol Alsóházban. Megfelelőbb garancia, mint a katolikus hitközösség önmagában. Az Alsóház elé kerülő Blue Book-ok anyagát az osztrák követ előzetesen egyébként is átnézhetette. Erre lehetőséget nyújtottak rendszeres vacsoravendégei és barátai: a mindenkori miniszterelnök, a mindenkori külügyminiszter, a parlament mindkét házának befolyásos tagjai.

Am APPONYI hosszú éveken át kísérletezett a sajtó legbefolyásosabb képviselőinek megnyerésével is. Amikor a hivatalba lépő BEUST 1866–67 fordulóján körkérdezt intézett külföldi követeihez, hogy vajon milyen kapcsolatot sikerült kialakítaniuk a helyi sajtóorgánumokkal, a legkiábrándítóbb (és legkiábrándultabb) választ Londonból kapta. „A császári követség az itteni sajtónál évek óta nem tud többet elérni, minthogy néhány lap (*Morning Herald, John Bull* stb.) „Jelentések Bécsből” címmel rovatot nyitott. Nem járt eredménnyel az a kísérlet, hogy a sajtóra nagyobb mérvű befolyást gyakoroljunk, és minthogy többrendbeli tapasztalat nyomán az a meggyőződésünk alakult ki, hogy az angol újságírás tényszerű függetlensége folytán csak igen nagy pénzüsszegek bevetése révén számíthatunk sikerre, és a kisszerű befolyásolási törekvések teljes mértékben kudarcot vallottak, a kevés szálat elvágtuk és a sajtóval mindennemű kapcsolatunkat megszakítottuk.” A kétfejű sas képviselőjében könnyebb volt úgy látszik híveket szerezni a „felsőbb körökben”, mint az angol polgári sajtó vezető férfiai között.³⁹

Leginkább DELANE, a *Times* teljhatalmú szerkesztője állt ellen, éveken keresztül, meglehetősen makacsul. Tartotta ugyan a kapcsolatot a követtel, szívesen elolvasta az általa küldött információkat, de érdemben befolyásolni alig hagyta magát. Pedig APPONYI mindent megkísérelt, hiszen tudta, hogy tömegbefolyást nagyhatalmú barátai révén sem szerezhet, erre mégiscsak a sajtó, legkivált a *Times* alkalmas. A *Printing House Square-i* orákulum, ahogyan egy akkoriban ott élő német emigráns, KARL MARX nevezte. Ő persze a forradalmak ügyének pártfogását kérte számon a laptól, APPONYI pedig a maga érdekeit szerette volna képviselve látni azokban a szignálatlan, egy-másfél hasábos vezércikkekben, amelyek olyan eredményesen befolyásolták Anglia gondolkodását.⁴⁰

1859 izzalmas késő-tavaszan keresett először kapcsolatot a befolyásos szerkesztőhöz. Mindenekelőtt CAVOUR és D'AZEGLIO szárd követ befolyását igyekezett ellensúlyozni, akik olaszbarát cikkek elhelyezésével még fokozottabban a maguk pártjára próbálták állítani az amúgyis italoofil angol közvéleményt.⁴¹ A Habsburg-hatalom forradalom- és magyarellenes tudatalakító tevékenységének szép hagyó-

39. KREBS, Barbara: *Die westeuropäische Pressepolitik der Aera Beust (1865–1871)*. = *Göppinger Akademische Beiträge*. Nr. 5. (1970) 94–95. l. — KÁLNOKY—BEUST; London, 1866. dec. 19. HHStA: Min. des Aeussern, Polit. Archiv, VIII. England, Berichte, Fasc. 68, No. 76 F.
40. A *Times*-ra és szerkesztőjére vonatkozóan I. *The History of The Times. II: The Tradition Established. 1841–1884*. (London, 1939.); A. I. DASENT: *John Thadeus Delane, Editor of The Times: His Life and Correspondance*. I–II. (London, 1908); Sir EDWARD COOK: *Delane of The Times* (London, 1915.). — KARL MARX: *Kossuth és Mazzini — ... A „Times” és a menekültek*. = MARX és ENGELS *Művei*, 8. 534–536. l. — KREBS, 52–53. l.
41. *The History of The Times*. II., 330. l. L. ide vonatkozóan HANÁK Péter: *Garibaldi felszabadító hadjáratának hatása Magyarországon 1860-ban*. = Századok. 95. 1961, 4–5. 676, 679. l.

mányai voltak ekkor már Angliában. A hatalomra jutó ellenforradalom — a Richmondba menekülő METTERNICH herceg példáját és sürgető tanácsát követve⁴² — már 1849 őszén-telén komoly propagandát fejtett ki Londonban. SCHWARZENBERG herceg SZÉCSÉN Antal gróftól küldte a szigetországba, aki a követség mellett működő attaséként a legkülönbébb módszerekkel igyekezett a Kossuth-emigráció információs munkáját ellensúlyozni. Eszköztárában éppénügy szerepelt angol álnevek alatt közreadott „felvilágosító” cikksorozat, mint befolyásos politikusok személyes „meggyőzése”, nagy lapok tudósítóinak megvesztegetése, vagy terjedelmes memorandumok és hivatalos „igazoló” cikkek előállítására.⁴³ SZÉCSÉN-nek így volt már bizonyos gyakorlata, amikor az abszolutizmus válsága tárca nélküli miniszterré emelte 1860–61-ben. Sajtóirodája révén igyekezett a magyar nemzeti mozgalmat kompromittáló cikkeket elhelyezni az angol sajtóban, és akárcsak RECHBERG külügyminiszter, az angol kormány Habsburg-barát irányban történő befolyásolására szánt érvanaggal és irányelvekkel látta le APPONYIT.⁴⁴

42. METTERNICH herceg (angliai) emigrációs tevékenységéről l. legújabban Erzsébet ANDICS: *Metternich und die Frage Ungarns.* (Bp. 1973.) 279–318. l. Az idevágó dokumentumokat l. 438–477. l. ill. ugyanő (szerk.): *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben.* II. (Bp. 1952.) 502–503. l. ill. III. (Bp. 1965.) 370–372, 399–400, 436–437. l. — A magyar forradalom és szabadságharc angol visszhangjáról bővebben l. HARASZTI Éva: *Az angol külpolitika a magyar szabadságharc ellen* (Bp. 1951.).
43. Az 1849. évi SZÉCSÉN-misszió történetére vonatkozóan l. ANDICS Erzsébet (szerk.): *A nagybirtokos arisztokrácia ...*, III., 410–412, 419–420, 423–424, 430–432, 435–436, 442–446. l.
44. SZÉCSÉN—RECHBERG; Wien, 1860. dec. 26. (fogalmazvány), Országos Levéltár (a továbbiakban: OL): Tárca nélküli magyar miniszter iratai (a továbbiakban: TNMM): D 284, Fasc. I. B (Presse) 97–99. ff.; SZÉCSÉN—APPONYI Rudolf (ill. R. METTERNICH, KÜBECK, BLOME); Wien, 1861. júl. 24. (fogalmazvány); OL: TNMM: D 284, Fasc. I. B (Presse) 137–146. ff.; továbbá SZABAD György: *Forradalom és kiegyezés választóján (1860–61).* (Bp. 1967.) 218–219, 476–477. l. Az angol közvélemény befolyásolása nemcsak SZÉCSÉN foglalkoztatta az ókonzervatív táborban: DESSEWFFY Emil a *Times*-ban közzétett cikkekkkel és brossúrákkal kívánta elérni „*die Rectifizierung der public opinion in England*”, és VIDA Károlyt, KECSKEMÉTY Aurélt és TÖRÖK Jánost tartotta alkalmasnak a szükséges cikkek megírására (DESSEWFFY—SZÉCSÉN; Pozsony, 1860. dec. 25. OL: Dessewffy családi levéltár (a továbbiakban DCsLt.): Acta Publica 5/d. SZÉCSÉN egyébként melegen támogatta a birodalomba látogató, s arról feltehetően kedvező hangon írni is kész politikusokat és publicistákat, mint BLAZE DE BURY bárónt (Arthur DUDLEY álnéven publikált), vagy ROEBUCK képviselőt (SZÉCSÉN—DESSEWFFY Emil; Wien, 1860. dec. 24. OL: DCsLt: Acta Publica 5/e; illetve SZÉCSÉN—DESSEWFFY Emil (ill. SENNYEY, MAJLÁTH, APPONYI György, LIECHTENSTEIN, KÁROLYI György, ESTERHÁZY Pál); Wien, 1861. ápr. 4. (fogalmazvány), OL: TNMM: D 284, Fasc. I. B (Presse) 127–131. ff. Vö. SZABAD 477. 259. j.

A korszakban titkosügynökök is tevékenykedtek az angol sajtó és publicisztika befolyásolása terén, akik azonban nem a követséggel, hanem közvetlenül a Külügyminisztériummal tartották a kapcsolatot. RECHBERG például J. K. DEFEHER ügynököt bízta meg, hogy „biztosítsa az angol sajtó kedvező állásfoglalását az Osztrák Kormányzattal szemben” (J. K. DEFEHER—RECHBERG; 1860. febr. 28., mellékelve RECHBERG—APPONYI Rudolf; 1866. márc. 5. OSZK Kt: Fond II/348/19. A korszak legfontosabb angliai osztrák titkosügynökeket tarthatjuk számon ZERFFI Gusztávot, aki ugyancsak a követség megkerülésével fejtette ki sokirányú tevékenységét, amelyről APPONYIT csak egy ízben, s nem is teljesen hitelesen tájékoztatták Bécsből: a követ „nem ereszkedhetett le” a titkosügynökök világába. (L. ehhez KOLLER—MECSÉRY; Wien, 1861. máj. 10. No. 364/g;

A londoni követ WIMPFEN gróf követségi tanácsost bízta meg, hogy — mintegy 1849 Szécsenének utódként — az Ausztriával kapcsolatos brit közvéleményt figyelemmel kísérje. WIMPFEN-t mindig is foglalkoztatta a tömegek sajtó általi befolyásolásának kérdése, s bécsi főnökének, a London iránt amúgy is élénken érdeklődő ALDENBURG bárónak írott magánleveleiben rendszeresen beszámolt e téren tett megfigyeléseiről, illetve az elért eredményekről. Felmérve a probléma jelentőségét, igyekezett a külügyi kormányzatot angliai sajtópolitikájában fokozott erőfeszítésre ösztönözni. Részben az ő munkájának volt köszönhető, hogy a 60-as évek fordulóján már születtek bizonyos eredmények e téren. 1862 tavaszán ALDENBURGnak írva WIMPFEN elégedetten állapította meg, hogy „Angliában nagyon pozitív előrehaladást értünk el, ami abban áll, hogy amíg 59-ben bukásunkat kész ténynek tekintették, s 60-ban még mindig csodálkoztak, hogy ez nem következett be, most újból hisznek erőnkben és jövőnkben. Az alázat ideje itt lejárt, és igénytelen nézetem szerint fejünket és hangunkat újra fel lehet és fel is kell emelnünk, hiszen senkinek sem lehet könnyebben imponálni, mint éppen az angolnak, aki ... a külpolitikában... egészen naiv.”⁴⁵

Éppen az angol közvélemény befolyásolhatóságának ez a — már-már a cinizmusig világos — felismerése készítette ALDENBURG-ot, APPONYIT és WIMPFEN-t, hogy közvetlen érintkezésbe lépjenek John Thadeus DELANE-nel, a legbefolyásosabbnak ítélt sajtópotentáttal. APPONYI Sir Hamilton SEYMOUR nyugalmazott brit követet használta fel közvetítőként.⁴⁶ Személyesen 1861 elején találkoztak először. APPONYI olyan fontosságot tulajdonított DELANE szavainak, hogy azonnal sifírozott jelentést küldött Bécsbe. „Megismerkedtem végre Mr Delane-nel, a 'Times' szerkesztőjével. Úgy tűnik, helyzetünket rendkívül veszélyesnek ítéli, különösen Magyarországon, ahol a veszedelem — szerinte — leginkább fenyeget.” Majd egy DELANE-től származó aktuális információt továbbított és — hogy Bécsben is lássák-értsék, miért olyan fontos ennek az embernek a véleménye — hozzátette: *Les relations connues de Mr Delane avec l'émigration hongroise donnent à ce fait une véritable importance.*⁴⁷

MECSÉRY—RECHBERG; Wien, 1861. máj. 14. No. 3247/B.M. 1861; HHStA: Min. des Aeussern, Informations Büro, Karton 174, 413—415. ff.; továbbá KOLLER—APPONYI Rudolf; Wien, 1861. máj. 19. No. 391/g; HHStA: Min. des Aeussern, Gesandtschaftsarchiv, London, Weisungen: 1861—65, Fasc. 99, 40. F.) — ZERFFI angliai tevékenységét kandidátusi disszertációmban dolgoztam fel részletesen.

A kormányzat, illetve a magyar konzervatívok e sokirányú és módszeres befolyásolási kísérleteit az emigráció közvéleményalakító munkájának komoly eredményei tették indokolttá (vö. György SZABAD: *Kossuth and the British „Balance of Power” Policy (1859—1861).* = *Studia Historica.* 34. Bp. 1960).

Köszönettel tartozom SZABAD Györgynek, amiért felhívta figyelmemet az Országos Levéltár gyűjteményeiben őrzött, e jegyzetben megjelölt dokumentumokra.

45. Waltraud HIRSCH: *Felix Graf Wimpffen (1827—1882). Ein österreichischer Diplomat der Franzisko-Josephinischen Epoche* (Phil. Diss., Wien, 1969), 31—33. l. — ALDENBURG báróról l. JÁSZAY 396—397. l.

46. J. T. DELANE—Sir Hamilton SEYMOUR; London, [1859?] máj. 9. OSZK Kt: Fond II/461/6. G. H. SEYMOUR—APPONYI Rudolf; [London] [1859.] máj. 11. OSZK Kt: Fond II/461/5. Sir George Hamilton SEYMOUR (1797—1888) életrajzi adatait l. DNB: XVII, 1259—1260.

47. Copie d'un rapport de M^r le Comte Apponyi, No. 8. Chiffre, London, 1861. febr. 2. HHStA: Min. des Aeussern, Informations Büro, Actes de Haute Police, Karton 57, No. 64/g.

A követ WIMPFEN egyik legfontosabb feladatául azt szabta, hogy a szerkesztőt „diszkrét, de alapos megdolgozásnak vessen alá és különféle bizalmas információkat bocsásson rendelkezésére.” DELANE érzékenysége persze nehezítette a dolgát, de a fiatal diplomata hamarosan rájött a megközelítés lehető módozataira. Kifejezetten sohasem kérte valamely kedvező cikk megjelentetését, csupán beszélgetéseik során érintette ezt a lehetőséget.⁴⁸ Kapcsolatuk hamarosan közvetlenebb, barátságosabb jelleget öltött, s a gyakori eszmecsere során DELANE legalább annyira törekedett arra, hogy saját nézeteit WIMPFEN-nel (s rajta keresztül a császári kormányzattal) elfogadtassa, mint amennyire a fiatal gróf igyekezett a szerkesztőt (s evvel a *Times* vezércikkeit) befolyásolni. DELANE — nem egyedül a korszakban⁴⁹ — párhuzamot vont Írország és Anglia, illetőleg Magyarország és Ausztria kapcsolata között, s igyekezett az osztrák vezető köröket a magyarországi helyzet megoldására ösztönözni. „*I hope that you do not disapprove my article of today upon the expediency of a compromise between Austria and Hungary?*” — kérdezte APPONYI-tól, s ha érdekesnek találta pesti tudósítójának jelentését, azt is eljuttatta az osztrák követségre, ahonnan aztán APPONYI nyomban továbbküldte a külügyminiszterhez Bécsbe. Nagyon komoly befolyása nem volt szavának és cikkeinek Bécsben, de ott is hamarosan tisztába jöttek politikai jelentőségével és mérlegelték véleményét.

1861 szeptemberében a szerkesztő személyesen utazott az osztrák fővárosba, és WIMPFEN nagy súlyt helyezett arra, hogy ALDENBURG érintkezésbe lépjen vele. „Bár pénzzel nem lehet megvesztegetni” — írta WIMPFEN a bárónak — *he is a regular english [sic] snob*, s mint ilyen, igen szívesen veszi, ha „magasabb körökben előzékeny fogadtatásra talál.” „Nem kétlem”, így WIMPFEN ALDENBURG-hoz, „hogy ha [DELANE] pesti tartózkodása előtt vagy — ami még jobb — után kedvező benyomásokat szerez Ausztriában, akkor ennek szép gyümölcsseit hamarosan leszüretelhetjük.” „Nagyon kérem”, tette hozzá a végén, „hogy írjon, amint lehet, vajon látta-e Delane-t, s ha igen, milyennek találta; szeretném ezt tudni, mielőtt viszontlátom őt.”⁵⁰

Egy ugyancsak 1861 szeptemberében keltezett, osztrák titkosügynöki jelentés viszont arra hívta fel Londonból a bécsi Külügyminisztérium figyelmét, hogy a *Times*-ot APPONYI éppen magyarbarát irányba igyekszik befolyásolni. A londoni ügynök (feltehetően a magyar származású ZERFFI Gusztáv) úgy értesült, hogy a követ a ROTHSCHILDokon keresztül gyakorol befolyást a lapra, s úgy jellemezte a gróft, mint aki „a jelenlegi szabadelvű osztrák minisztérium német tendenciájának akadályozóan az útjába áll.” E jelentés két szempontból is figyelmet érdemel. Egyrészt kiegészíti APPONYI-nak az osztrák kormányzat magyarországi politikájára vonatkozó, nem éppen kedvező véleményéről eddig kialakított képünket, másrészt más oldalról újra tükrözi a *Times* megnyerésére tett

48. HIRSCH 31—32. l.

49. Vö. FRANK TIBOR: *Magyarország az angol publicisztikában (1865—1870)*. = *Századok*. 109. 1975, 3—4, 604—605. l.

50. WIMPFEN—ALDENBURG; London, 1861. aug. 26. HHStA: Nachlass Wimpffen, Fasc. 1. — DELANE—APPONYI Rudolf; London, é. n. máj. 13. OSZK Kt: Fond II/120/1. — DELANE—WIMPFEN; London, 1861. aug. 15., valamint „F” — DELANE; Pesth, [1861.] aug. 3. Mindkettő mellékelve APPONYI—RECHBERG (magánlevél); London, 1861. aug. 16. HHStA: Min. des Aeussern, Polit. Archiv, VIII. England, Fasc. 56, Varia.

kísérleteinek Bécsben tulajdonított fontosságot. Az elfogult forrás azonban nem nyújthat hiteles választ arra a kérdésre, hogy vajon APPONYI ténylegesen a magyarok mellé igyekezett-e állítani a Times-ot és így az angol közvéleményt.⁵¹

Talán a porosz–osztrák háború hozta meg a fordulatot APPONYI és DELANE kapcsolatában. Az a háború, amely egyébként is siettette a változást Ausztria megítélése tekintetében a szigetlakók között. DELANE egyik legjobb emberét küldte a harctérre. William Howard RUSSELL, aki korábban KOSSUTH angliai útjáról, majd — s ez tette nevét egy csapásra ismertté az újságolvasó britek között — a krími háborúról tudósította az angol közönséget, DELANE-től és Hugh Henry ROSE tábornoktól kapott ajánló sorokat APPONYIHOZ. A követ BENEDEK tábornoszernagy pártfogásába ajánlotta a tudósítót.⁵² APPONYI igen nagy figyelemmel kísérte a fontosabb orgánumok háborús híryanagát: napról napra kivágatta és összegyűjtötte a konzervatív *Morning Post* harctéri tudósításait,⁵³ de a *Times*-ra is nagyon ügyelt. Ha rendellenességet tapasztalt, felhárborodottan tiltakozott a szerkesztőnél. *C'est avec un profond étonnement que j'ai lu le leader du Times d'aujourd'hui* — méltatlankodott egy alkalommal, és elegáns franciasággal figyelmeztette DELANE-t: lapjának hitelét veszélyezteti, ha ellenőrizetlen források nyomán „kacsát” közöl. Világosan a szerkesztő értésére adta: tisztában van a *Times* autoritásának jelentőségével és számol a lapnak a kereskedelmi és pénzvilágra gyakorolt rendkívüli hatásával is. A szerkesztő — és ezt éppen ennek folytán nemcsak az etikett, hanem saját jól felfogott érdeke is így kívánta — azonnal utána nézett a közölt hír eredetének és egy otromba chesalást felfedezve kétségbeesetten mentette magát APPONYI előtt. Harmadnap helyesbített lapjában, és az osztrák követ megbocsátóan jelenthette Bécsbe a korrekció tényét.⁵⁴

Amit APPONYI nem tudott elérni annyi esztendőn át, azt a *Feldzeugmeister* s vele a régi Ausztria látványos bukása és az európai térkép átrendeződése egy csapásra meghozta a Habsburg-birodalomnak: az angolok sajnálkozó rokonszenvét. És nemcsak az államközi kapcsolatok terén, hanem még APPONYI személyes relációiban is. Olyannyira, hogy még a néhány évvel korábban „hajlíthatatlan” DELANE is így írt 1869-ben: *I am, as your Excellency knows, an old friend of*

51. WIMPFEN—ALDENBURG; London, 1861. szept. 5. HHStA: Nachlass Wimpffen; Fasc. 1. Egykorú másolat szignálatlan ügynöki jelentésről, London, 1861. szept. 11. HHStA: Min. des Aeussern, Informations Büro, Annexe, Karton 26 (40), Originalkonfidentenberichte. (Vö. a 44. jegyzettel.) — KOLTAY-KASTNER Jenő: *A Kossuth-emigráció Olaszországban*. (Bp. 1960.) 141. l.

52. DELANE—APPONYI Rudolf; London, [1866] jún. 18.; H. ROSE—APPONYI Rudolf; London, 1866. jún. 19.; W. H. RUSSELL—H. ROSE; London, 1866. jún. 18. OSZK Kt: Fond II/461/17—18. RUSSELL-ről l. még PULSZKY Ferenc: *Életem és korom*. (Bp. 1958.) II. 68., ill. *The History of the Times*, II. 170—192. l. — RUSSELL írt később tudósítást a koronázásról is a *Cornhill Magazine*-be (*The Pageant at Pesh*, 16, 1867. aug., 212—229. l.)

53. OSZK Kt: Fond II/472/1—100 (1866. márc. 1.—aug. 3.)

54. APPONYI Rudolf — ismeretlen (feltehetően a külügyminiszter) (magánlevél, fogalmazvány); London, 1866. ápr. 23. Mellékelve I. APPONYI Rudolf—DELANE; London, 1866. ápr. 21. (másolat), ill. DELANE—APPONYI Rudolf; London, 1866. ápr. 22. (másolat, eredetije: OSZK Kt: Fond II/120/2. E három okmány együtt OSZK Kt: Fond II/461/76. A helyesbítés szövegét I. *The Times*. 1866. ápr. 23. — Később is előfordult, hogy ha a követ nem volt megelégedve az általa küldött nyersanyag hasznosításának mikéntjével, nyomban tollat ragadott és felemelte tiltakozó szavát. (APPONYI Rudolf—DELANE; London, 1868. nov. 4. és 5. OSZK Kt: Fond II/120/1 (fogalmazvány).

*Austria and nothing gives me greater pleasure than to recognise the progress and her rapid and complete recovery from the disasters of 1866.*⁵⁵ APPONYI még jól emlékezett arra az időre, amikor DELANE még egyáltalán nem volt barátja Ausztriának, de így is örült a levélnek.

Mindenki mással könnyebb volt a dolga. Megismerkedett a másik sajtónagyhatalommal, Mr. BORTHWICK-kel is, aki a nagy tory napilap, a *Morning Post* szerkesztője volt. Különösen akkor kerültek közelebbi kapcsolatba, amikor BORTHWICK úr (később Lord GLENESK) megnősült. A felesége, Miss LISTER ugyanis Lord CLARENDON unokahúga volt és APPONYI elégedetten jelenthette BEUST-nak, hogy — kívánságának megfelelően — kiaknázza a személyes kapcsolatból adódó lehetőségeket.⁵⁶ Jó kapcsolatokat ápolta a tábornoki kar néhány tagjával is. Sir John F. BURGOYNE tábornokkal, a krími háború egyik hőisével és Hugh Henry ROSE tábornaggal, India, majd utóbb Írország főparancsnokával.⁵⁷ Aztán, amennyire csak lehetett, a londoni ROTHSCHILDOKKAL. Ezt megkönnyítette valamelyest az, hogy a londoni osztrák főkonzul — épen nem véletlenül — Anton Freiherr von ROTHSCHILD névre hallgatott.⁵⁸ Eredményeket azonban náluk sem mindig sikerült elérnie, ami eléggé kellemetlen volt például akkor, amikor sógora, DESSEWFFY Emil, közbenjárását kérte a londoni ROTHSCHILD-háznál egy olyan bank támogatása érdekében, amely a magyar gazdasági és pénzügyi problémák megoldását lett volna hivatott segíteni. „Ellenszenvvel viseltetnek velünk szemben és nincs bizalmuk az osztrák pénzügyi operációk iránt” — volt kénytelen válaszolni a „nagyszerű tervekre”.⁵⁹ A francia években talán még közelebb került a családhoz: a párizsi asztal mellett szívesen látott vendég volt Nathaniel ROTHSCHILD (1855-től *peer*, később a londoni Ház feje) és a bárónő, illetve Alphonse meg Adolphe ROTHSCHILD bárók feleségei (előbbi a párizsi Ház gazdája), hogy csak egyetlen hónap vendéglistájában tallózzunk.⁶⁰

E hölgyeknek és uraknak valószínűleg APPONYI gróf remek francia összeköttetései láttán támadt nagyobb kedvük a párizsi osztrák követséget oly gyakran fölkeresni. Az osztrák követ ugyanis — és ezt londoni és bécsi híveinek egy

55. DELANE—APPONYI Rudolf; London, [1869.] máj. 21. OSZK Kt: Fond II/120/4.
56. APPONYI Rudolf—BEUST (magánlevél); London, 1870. ápr. 6. HHStA: Min. des Aeußern, Polit. Archiv, VIII. England, Fasc. 75. Varia. Vö. Reginald LUCAS: *Lord Glenesk and the „Morning Post”*. (London, 1910.), 219. és kk. l.
57. John F. BURGOYNE—APPONYI Rudolf; London, 1866. jún. 22. OSZK Kt: Fond II/461/19. Vö. DNB: III., 342—344. — Hugh H. ROSE—APPONYI Rudolf; London, 1866. jún. 19. OSZK Kt: Fond II/461/18. Vö. DNB: XVII., 233—240.
58. *Gothaischer Hofkalender (Almanach de Gotha)* Grossbritannien: Österreich. 1865: 464—565. l. 1866: 575. l. 1867: 546. l. 1868: 584. l. 1869: 567. l. 1870: 565. l. Átnézet az összes külállamokban létező cs. és kir. konzulsági hivatalok jelenlegi állásáról (1871) Nagybritannia és a gyarmatok: Főkonzulság: London (15—16.)
59. DESSEWFFY Emil—APPONYI Rudolf; Salzburg, 1865. aug. 22. (A levél befejezése hiányzik, ezért a szöveg aláíratlan. Így került az „Ismeretlenek — APPONYI Rudolfhoz” feliratú dossziéba az OSZK kéziratárában: Fond II/30/60. E levélre reagál APPONYI KÁLNOKY Gusztávhoz írott levelében (Ischl, 1865. szept. 14.) OSZK Kt: Fond II/27. — A ROTHSCHILDOK szerepére vonatkozóan az 1865. évi osztrák kölcsön-ügyben l. Lawrence D. STEEFEL: *The Rothschilds and the Austrian Loan of 1865 = The Journal of Modern History*, VIII. 1936. márc.—dec., 27—39.).
60. APPONYI maga állította össze párizsi vendégnévsorát: „Liste des Personnes qui ont diné chez nous à Paris depuis Mai 1872”. OSZK Kt: Fond II/467/42. — A ROTHSCHILD családra vonatkozóan l. Georg FRANZ: *Liberalismus. Die deutsch-liberale Bewegung in der Habsburgischen Monarchie*. (München, 1955.) 198—199. l.

része nem is vette zokon tőle — legjobb barátai közé számította a londoni emigrációban élő Párizs grófját, Louis Philippe d'ORLÉANS-t és családját. 16 éven át, 1859-től 1875-ig levelezett a két férfi, és csak a követ halála vetett véget a barátságának. APPONYI a család „intimjei” közé tartozott: mindenkit jól ismert.⁶¹

Konzervativizmusa és forradalomellenessége kedvezett az osztrák—orosz kapcsolatoknak is. A Londonba akkreditált követek közül a legjobb viszonyban talán BRUNNOW báróval, a cár képviselőjével volt. A báró korábban érkezett a szigetországba, és meggyőződése lett, hogy Angliában a diplomáciai siker a követ vacsoráin feltalált *turbot* és *roast-beef* mennyiségétől függ. Bár BENCKENDORFF Anna nem felejtette el, hogy a báró eredetileg nagybátyjának, LIEVEN hercegnek volt a magántikára, a két diplomata hamarosan jó barátságot kötött. *Mille et mille amitiés de votre très dévoué* — írta BRUNNOW a Chesham House-ból keltezett magánlevelei végére. Amelyekben többek között beszámolt kedves barátjának a „magyar forradalmárok” mozgolódásairól, GARIBALDIVAL és „Bonni”-val szőtt terveiről, és Klapka tábornok Londonba érkezéséről. Így BRUNNOW báró, a hű barát. *Mille et mille amitiés. . .*⁶²

Hát ennyit jelentett körülbelül, ha Ernst von PLENER báró, volt osztrák—magyar pénzügyminiszter, korábban attasé a Monarchia londoni követségén, azt írta valakiről az emlékirataiban, hogy *ein Diplomat der alten Schule, Sohn eines Bothschafters, in den besten Beziehungen mit der ganzen grossen europäischen Gesellschaft. . .*

A műhely

A Habsburg-birodalom, illetőleg az Osztrák—Magyar Monarchia londoni követségén természetesen nemcsak, sőt nem is elsősorban társasélet folyt. A társasélet maga is tulajdonképpen a munka egyik elemeként, a diplomáciai tevékeny-

61. Louis Philippe d'ORLÉANS, le Comte de Paris—APPONYI Rudolf; 1859—1875, OSZK Kt: Fond II/224/1—23. APPONYI és az ORLÉANS-i ház kapcsolatára l. még OSZK Kt: Fond II/25; II/190/1—6; II/210/1—3; II/225/1—3; 211/1—2; II/226. Voltak azért, akik valóban nem örültek ennek a barátságának. Bécsben tudni vélték, hogy APPONYI a republikánus Párizsban kísérleteket tesz a két királyi család, CHAMBORD grófja és az ORLÉANS-idák összebékítésére, azaz a monarchikus párt erősítésére, s így a fiatal köztársaság gyengítésére. (Vö. *Neues Wiener Tagblatt*. 1873. febr. 15., ill. *Neue Freie Presse*. 1873. febr. 17., 18., 19. Az újságkivágatókat l. „Apponyi Rudolf párizsi nagykövetségéből való iratok 1873—” OSZK Kt: Fond II/463. Bourbon kapcsolataira l. még Fond II/156/1—3.). — A bécsi *Fremden-Blatt* nem sokkal Párizsba történt akkreditálása után máris úgy értesült, hogy *Graf Apponyi in Folge seiner intimen Beziehungen zu der Familie Orléans sich neuerdings in der That hier (ti. Párizsban) nicht behaglich fühlt. (Fremden-Blatt, 1872. júl. 20.)* ANDRÁSSY persze tudta, hogy miért küldi 1872-től a volt londoni követet éppen a Francia Köztársaságba: német-ellenessége meglehetősen közismert volt, s ez még legitimista érzelmei ellenére is kedvezett az osztrák—francia kapcsolatoknak. (Mindehhez l. még APPONYI kézzel írott párizsi naplóját: *Souvenirs de mon Ambassade à Paris (1872—1876)*. I—III., OSZK Kt: Quart. Gall. 60/1—3.).
62. PLENER I., 113. l. Vö. *Gothaischer Hofkalender (Almanach de Gotha)*. Grossbritannien: Russland, 1866: 577. l. BRUNNOW—APPONYI Rudolf; London, d. n. („Mardi matin”) OSZK Kt: Fond II/81/7. BRUNNOW — ORLOV gr., London, 1851. július 3/15. Centralnij Gosz. Arhiv Oktyabrszkoj Revoljucii (Moszkva), f. III. otgyel., I. ekszp., no. 232/1851, l. 41.

ség szerves részeként nyerte el a maga értelmét. A korszak államférfiai már jól tudták, hogy „az eredményes külpolitika nem csupán az állam hatalmi adottságaitól, hanem sok tekintetben a külpolitikai vezetés és a külpolitikai apparátus munkájától is függ.”⁶³ Különös gondot fordítottak tehát a követség munkamódszereinek fejlesztésére, az információszerezés és -továbbítás technikájának, mechanizmusának tökéletesítésére.

A londoni osztrák követség nem tartozott a népes diplomáciai missziók közé. APPONYI Rudolf gróf v. b. t. t., cs. és kir. kamarás ezekben az esztendőekben általában egy követségi tanácsos, egy vagy két követségi titkár és egy-négy attasé főnöke volt, ha ehhez bizonyos értelemben hozzá is adhatjuk a londoni főkonzult és a konzulátus irodavezetőjét.⁶⁴ A párizsi méretekhez szokott PLENER 1867 elején csodálkozva állapította meg, hogy „a személyzet igen kis létszámú”. De kevesebb tennivaló is akadt Londonban, mint Párizsban. A követség személyi állománya feltehetően arányban állott egyfelől avval a jelentőséggel, amelyet az angol—osztrák diplomáciai kapcsolatoknak Bécsben tulajdonítottak, másfelől pedig az ennek folytán Londonban elvárt munkamennyiséggel. „Az irodában sokkal kevesebb tennivalónk volt, mint Párizsban; az ott oly sok munkát jelentő adminisztratív levelezések és beosztotti foglalatosságok itt sokkal kevesebb időt vettek el.”⁶⁵

Mint általában az osztrák (osztrák—magyar) külképviseltek, a londoni követség is hetente legalább kétszer jelentett és igen gyakran (sokszor másodnaponként) küldött táviratot. A jelentés anyagának összegyűjtése, a pontos informálás rendkívül fontos részét képezte a beosztottak munkájának — innen az „intézményesített társasélet” kiemelt jelentősége. Az összegyűjtött információkat a jelentés (dépêche) tradicionális formájában továbbították Bécsbe, nemegyszer sifírozott táviratban előzetesen közölve a lényegét. Felváltva használták a francia és a német nyelvet, s a követ gyakran írt magánlevelet is bécsi főnökeinek, olykor éppen a legfontosabb híryanagot továbbítva ezen az úton.⁶⁶

Az irodai munkát e korszakban még — adminisztratív személyzet alkalmazása nélkül — maguk a beosztottak, elsősorban az attasék végezték. BRUST kinevezése után Leopold Friedrich Freiherr von HOFMANN, az új kancellár külügyminisztériumi osztályfőnöke, a későbbi közös pénzügyminiszter vezette be a tisztviselők alkalmazását.⁶⁷ Ez természetesen nem váltott ki osztatlan elisme-

63. GERBÖRE 207. I. DIÓSZEGI István: *Klasszikus diplomácia, modern hatalmi politika.* (Bp. 1967.) 252—253. I. Vö. RICHARD SALLET: *Der diplomatische Dienst. Seine Geschichte und Organisation in Frankreich, Grossbritannien und den Vereinigten Staaten.* (Stuttgart, 1953.).

64. *Gothaischer Hofkalender* (Vö. az 58. sz. jegyzettel.) A londoni főkonzulátust ANTON VON ROTHSCHILD báró vezette, a munka tényleges irányítója azonban Ignaz VON SCHAEFFER lovag volt (HOFMANN reformja után — l. a következőkben — egyúttal a követség kereskedelmi irodájának az igazgatója.) *Főkonzulátus* működött még Liverpoolban; *konzulátus* Cardiff-Newportban, Corkban és Queens-townban; *alkonzulátus* Portsmouth-ban, Bristolban, Gloucesterben, Plymouthban, Swansea-ben, Newportban, Hullban, Birminghamban, Dublinban, Manchesterben, Northshieldsben, Newcastle-ban, Glasgow-ban, Edinburgh-ban és Leithben; *konzulátusi ügynökség* Ramsgate-ban, Yarmouth-ban, Milfordban, Dartmouthban, Penzance-ban, és St. Mary-ben. (Vö. Átnézet az összes külállamokban ..., i. m. 15—16.)

65. PLENER I., 111—112. l.

66. DIÓSZEGI István: *Klasszikus diplomácia* ..., 254—255. l.

67. PLENER I., 193. l.

rést a londoni követségen sem: az arisztokrata származású követségi titkárok és attasék „idegen elemnek” érezték a fizetett hivatalnokokat a Belgrave Square-i palota kicsiny irodahelyiségeiben, s emellett a mentesülés az irodai munka terheitől nem volt egyértelmű jótétemény. Ebben az időszakban ugyanis nem folyt még szakszerű diplomataképzés⁶⁸ és a követségi beosztottaknak éppen a hivatali tevékenységben való részvétel jelentett egy fajta iskolát: szakmai stúdiumot s egyben szoktatást a munkához és a fegyelemhez.

Az iskola

APPONYI grófot kitűnő képességű fiatal diplomaták vették körül. Valamennyien arisztokraták, s csaknem mind komoly beosztások várományosai.

A követ után a legfontosabb szerepet a kiegészés körüli években Gustav KÁLNOKY gróf, a későbbi osztrák—magyar külügyminiszter (1832—1898) játszotta. Csak nevében volt magyar: a család morvaországi ágából származott. KÁLNOKY, akinek kimagasló képességeit munkatársai és főnöke egyaránt elismerték, autodidakta volt. Katonatisztként indult pályáján, és galíciai állomáshelyén kezdett először komolyan könyvekkel foglalkozni. Diplomáciai pályafutását Münchenben, APPONYI oldalán kezdte, majd 11 évig újra a gróf mellett dolgozott a londoni követségen (1860—1870). Komoly, szorgalmas, megbízható, jól képzett és jól informált diplomata volt, típusa annak az osztrák katonatiszthivatalnoknak, aki — eloldva mindenfajta nemzeti köteléket — a Habsburg-birodalmat tekintette hazájának, s ennek folytán (népes rétegével együtt) e birodalom egyik legfontosabb összetartó erejévé vált. Rendkívül komolyan vette a szolgálatot. Amikor főnöke — 13 évi együttműködés után — elbúcsúztatta, tőle szokatlan elismeréssel szólt kiváló képességeiről, és BEUST gróf különleges jóindulatába ajánlotta. „Ritkán láttam több tapintatot és szerénységet több kultúrával, képességgel és ügyismerettel társulni; s alig ismertem egyenesebb jellemet, finomabb megfigyelőkészséget és biztosabb ítélőképességet” — írta. APPONYI gyakori külföldi utazásai idején ő helyettesítette a követet, s Bécsben meg voltak és meg is lehettek elégedve munkájával. APPONYI nemcsak jó diplomata, de tökéletes mester is volt.⁶⁹

1865-ig működött Londonban Felix Graf von WIMPFEN követségi tanácsos (1827—1882), a korszak egyik nagynevű (és tragikus sorsú) osztrák diplomatája. 1859-ben APPONYI oldalán kezdte pályáját, majd 1866-tól 1871-ig a porosz udvarnál, 1872-től 1876-ig a Szentszéknél, azután két éven át — egykori főnökét

68. A magyarországi jogászképzés tananyagából a nemzetközi ismeretek a század második felében kimaradtak, a bécsi cs. és kir. Konzuli Akadémia korszerű újjászervezésére pedig csak 1898-ban került sor. Vö. HORVÁTH Jenő, 390—391. l. ill. *Révai Nagy Lexikona*, XII. (Bp. Révai, 1915.) 10. l.

69. *Magyar Életrajzi Lexikon*. I., 847.; *Pallas Nagy Lexikona*, X. (Budapest, 1895.) 67. l. *Magyar Nemzeti Zsebkönyv*, 132—133. l. PLENER I., 111—112. l. — KÁLNOKY londoni éveiről l. Ernst R. RUTKOWSKI: *Gustav Graf Kálnoky von Köröspatak. Österreich—Ungarns Aussenpolitik von 1881 bis 1885*. (Phil. Diss., Wien, 1952.) I., 8—12. l. KÁLNOKY fiatalkoráról sajnos keveset tudunk, iratainak jelentős részét ő maga elégette (Ernst R. RUTKOWSKI [Bécs] szíves közlése nyomán). — FRANZ 135—138, 140—145.; ill. SIEDER 149—171. — APPONYI Rudolf—BEUST (magánlevél); London 1866. ápr. 6. HHStA: Min. des Aeussern, Polit. Archiv, VIII. England, Fasc. 75., Varia. APPONYI véleményét KÁLNOKYRÓL l. még APPONYI Rudolf—MENSENDORFF (magánlevél); London 1866. jún. 19. HHStA: Min. des Aeussern, Polit. Archiv, VIII. England, Fasc. 68, Varia.

felváltva — a Francia Köztársaság fővárosában, s a halála előtti két évben (1880—1882) újra Rómában képviselte a Habsburg uralkodót.⁷⁰

A követségi titkárok WIMPFEN-hez hasonlóan az osztrák arisztokrácia sorából kerültek ki, s gondolkodásmódjuk, politikai elképzeléseik és célkitűzéseik egyaránt alkalmassá tették őket a Birodalom képviselőjére. Előbb Rafael Freiherr von HÜBNER, a római osztrák követ fia, majd Joachim Freiherr von MÜNCH-BELLINGHAUSEN teljesített titkári minőségben szolgálatot a Belgrave Square-en, utóbbi Richard METTERNICH herceg párizsi követségéről kerülve át új állomáshelyére.⁷¹

KÁLNOKY már 1866-ban felhívta a császári kormányzat figyelmét a katonapolitikai kapcsolatok fontosságára is, s kérte, hogy a követségi állományt egészítsék ki katonai attaséval. Csak a háború és a kiegyezés után, 1868 áprilisában került sor a tengerészeti attasé státuszának létesítésére, aki egy személyben a katonai attasé funkcióját is betöltötte. A két pozíció szétválasztására 1887-ben került sor.⁷²

1868 júliusától több mint két esztendeig töltötte be a tengerészeti attasé posztját gróf Alexander KIELMANNSEGG. Az abesszín hadjárat után került az angol fővárosba, tekintélyét és befolyását növelte az a tény, hogy részt vett a győztes lissai csatában. Jó kapcsolatai voltak a követségi munkatársakkal, s ez megkönnyítette bekerülését az angol „társaságba” is.⁷³ Ő volt tehát az osztrák hadvezetés londoni képviselője, és a birodalom haderejéről, honvédelmi problémáiról, hadiiparáról rajta keresztül tájékozódhatott az angol közvélemény. Minthogy a tengerészeti attasé munkakörében tevékenykedett, Ausztriát első-sorban mint tengeri hatalmat képviselte Nagy-Britanniában.

KIELMANNSEGG munkássága során sokat foglalkozott az osztrák—angol haditengerészeti információcsere kiépítésével. Jó kapcsolatokat ápolt az angol haditengerészet vezetőivel, s admiralitással éppúgy, mint az egyes hadihajók parancsnokaival. John INGLES, a HMS Hercules parancsnoka például az Ausztriában folyó haditengerészeti kísérletező munkáról KIELMANNSEGG révén igyekezett információkat szerezni, minthogy egyéb úton ilyen jellegű értesülésekre nem is számíthatott.⁷⁴ Az attasé szoros üzleti kapcsolatokat épített ki egy sor

70. HIRSCH 28—43. WIMPFEN magán irathagyatékát a Haus-, Hof- und Staatsarchiv őrzi (Nachlass Wimpffen, Fasc. 1—6); leveleit APPONYI Rudolffhoz ill. feleségéhez l. OSZK Kt: Fond II/413, ill. II/414.

71. PLENER I., 112.

72. Johann Christoph ALLMAYER-BECK: *Die Archive der k.u.k. Militärbevollmächtigten und Militär-Adjoints im Kriegsarchiv Wien. Ein Beitrag zur Militärgeschichtlichen Quellenkunde. = Österreich und Europa. Festgabe für Hugo Hantsch zum 70. Geburtstag* (Graz—Wien—Köln, 1965.) 363—364. l. — Ausztria egyike volt az első államoknak, melyek meghonosították a katonai attaséi intézményt. Az 1870—71. évi francia—porosz háború idején a katonai attasék száma a világon mindössze 30 volt, az I. világháború kitörésekor már 300, a II. világháború kezdetekor pedig 500. Vö. USTOR Endre: *A diplomáciai kapcsolatok joga.* (Bp. 1965.) 140. l.

73. PLENER I., 170. l.

74. Henry J. VANSITTART (Admiralty)—KIELMANNSEGG; 1868. aug. 24. Mellékelve: KIELMANNSEGG—Hadügyminisztérium; 1868. aug. 25., No. 2.; Primrose (Admiralty)—KIELMANNSEGG; 1869. ápr. 9. Mellékelve: KIELMANNSEGG—Hadügyminisztérium; 1869. ápr. 11., No. 29.

John INGLES—KIELMANNSEGG; Portsmouth, 1868. dec. 16. Mellékelve: KIELMANNSEGG—Hadügyminisztérium; 1868. dec. 15. No. 26. Kriegsarchiv: Marineattaché, London, 1868—69. Fasc. 11.

angol hadiipari céggel, amelyek közül az Elswick Works (Newcastle) tulajdonosaival már-már baráti jellegű kapcsolatokat ápolt. Olyannyira, hogy Stuart RENDEL, a cég képviselője még bizalmas nemzetközi jellegű információkat is KIELMANNSEGG rendelkezésére bocsátott — cserébe feltehetően újabb megrendelésekre, pénzre, vagy éppen szintén bizalmas információkra számítva. Az Elswick Works mindenestre számos hadiipari megrendelést kapott Ausztriától, többek között itt készítették az ágyúkat a dunai flottilla számára.⁷⁵ KIELMANNSEGG-en keresztül az osztrák hadügyminisztériumot jó kapcsolatok fűzték számos hadifelszereléseket előállító céghez, melyek a megrendelések révén érdekeltté váltak az osztrák gazdasági és politikai helyzet alakulásában, s így figyelemmel kísérték a birodalom sorsát.⁷⁶

KÁLNOKY mellett a legfényesebb pályát az attasék egyike, Ernst von PLENER (1841—1923) futotta be. Ő volt egyben a követségi beosztottak között a legérdekesebb személyiség is. 1867 februárjában érkezett először Londonba, MÜNCHHÖZ hasonlóan ugyancsak METTERNICH herceg mellől. Politikum és tudomány iránt egyaránt fogékony, sokoldalúan képzett fiatalember volt, a korszak egyik legbefolyásosabb osztrák politikai személyiségének, az alkotmányos-centralista Ignaz von PLENER pénzügy-, majd kereskedelmi miniszternek a fia. Hivatali munkája mellett elsősorban tanulni szándékozott Londonban: szociálpolitikai stúdiumokkal foglalkozott. Több nyelven is közzétette figyelemre méltó tanulmányait az angol ipari törvényhozásról és az építkezési társulásokról. Később — a diplomáciai pályát odahagyva — apja nyomdokaiba lépett: parlamenti képviselő, utóbb osztrák—magyar pénzügyminiszter lett (1893—1895). Életrajzának érdekes mozzanata, hogy — 1886-ban — Eötvös József leányát, Mária bárónőt vette nőül, s így szorosabb kapcsolatba került Magyarországgal.⁷⁷

Apjához a fiú tisztelet mellett szoros barátság is fűzte, s politikai kérdések-

75. W. G. ARMSTRONG—TEGETHOFF (másolat); 1869. jún. 13.; Stuart RENDEL—KIELMANNSEGG; 1869. júl. 14. és 24. W. G. ARMSTRONG—KIELMANNSEGG; 1869. aug. 13. Kriegsarchiv: Marineattaché, London, 1868—69, Fasc. 11, Varia. Az Elswick Works-szel fennálló későbbi üzleti kapcsolatra l. a „Sir W. Armstrong & Co” jelzésű dossziét.
76. KIELMANNSEGG—Hadügyminisztérium; 1869. máj. 3., No. 26. Mellékelve Smith, Beacock & Tannett, 1869. ápr. 3, 19, jún. 8. Hadügyminisztérium—KIELMANNSEGG; 1869. aug. 11. No. 5096. Mellékelve: KIELMANNSEGG—J. Stone & Co., 1869. szept. 6. Kriegsarchiv: Marineattaché; London, 1868—69, Fasc. 11. L. továbbá John WHITE—KIELMANNSEGG; 1869. ápr. 6. és máj. 22.; Harfield & Co.—KIELMANNSEGG; 1869. aug. 2., szept. 15., 29., 1870. ápr. 8.; Curtiss & Harvey—KIELMANNSEGG; 1869. jún. 14.; W. NUNN—KIELMANNSEGG; 1870. márc. 2., Bernard R. Hennessy & Son—KIELMANNSEGG; 1870. jan. 8., Brown, Lennox & Co.—KIELMANNSEGG; 1869. szept. 24., 1870. febr. 4.; McTear & Co.—KIELMANNSEGG; 1870. febr. 2. Kriegsarchiv: Marineattaché, London, 1870. Fasc. 13, Varia.
77. *Der Grosse Brockhaus*. 14. (Leipzig, 1933.) 644. l. PLENER I., 111—215. l. vö. E. PLENER—I. PLENER; London, 1867. febr.—dec. HHStA: Nachlass Plener, Karton 16. Ignaz PLENER-ről és köréről l. bővebben SOMOGYI Éva: *A birodalmi centralizációtól a dualizmusig (Az osztrák—német liberálisok útja a kiegyezéshez)*. (Bp. 1976); továbbá FRANZ, *passim*. — Ernst PLENER munkái: *Die englische Fabrikgesetzgebung* (Wien, 1871), 113. l. [Ugyanez angolul: *The English Factory Legislation*. (London, 1873.), XXIV, 175. l.; olaszul: *Storia della Legislazione Inglese sulle fabbriche*. (Imola, 1876), CLXXIII, 114. l.] *Englische Baugenossenschaften* (Wien, 1873), 55. [ugyanez angolul *English Building Societies* (Manchester, 1875), 45.] Házasságáról: Eduard v. WERTHEIMER: *Aus den Erinnerungen eines österreichischen Staatsmannes*. = (*Pester Lloyd*, 1921. júl. 24).

ben mindig kikérte és meg is fontolta Ignaz PLENER tanácsait. Levelezésük a korszak izgalmas dokumentuma, amelyből — ismerve azt a szoros baráti viszonyt, ami KÁLNOKYHOZ, MÜNCH-HÖZ, vagy éppen a rövid ideig ugyancsak attaséként apja mellett működő gróf APPONYI Sándorhoz fűzte — nemcsak a fiatal PLENER, hanem az egész követségi személyzet politikai állásfoglalásáról is tájékozódhatunk. „Egyáltalában nem örülök a jelenlegi helyzetnek — írta apjának 1867. február 19-én, röviddel Londonba érkezése után —, a dualizmus, jelenlegi formájában, a jogállással [Rechtsexistenz] kibékíthetetlen állapot.” A kiegyezés terve rendkívül foglalkoztatta, s aggodalmait újra meg újra papírra vetette. „Érzem, hogy az ú. magyar kiegyezés a birodalom felbomlását jelenti, csak éppen semmiféle eszközt nem látok a folyamat feltartóztatására...” S 1867 nyarán már az is felrémlett előtte, hogy „Ausztia valószínűleg létevel fog fizetni azért a folyamatért, amelyet jelenleg végigcsinál...”⁷⁸

Ebbeli véleményét nyilvánvalóan nem rejtette véka alá akkor sem, amikor angolokkal jött össze. A birodalomföltő osztrák diplomaták éltek ezekkel az alkalmakkal: igyekeztek minél szélesebb kört befolyásolni.

A beosztottak köre

A követségi alkalmazottak „köre” magától értetődően kisebb sugarú volt, mint APPONYI grófé. Nevük sem csengett olyan jól európai fülekben, rangjuk sem ébresztett érdeklődést, s az angolok amúgysem szívesen engedtek be idegeneket meglehetősen zárt köreikbe. *In eine intimität kommt man hier bei engl. familien wenig, man wird auf die grossen feste eingeladen u. sieht sie ausserdem wenig*⁷⁹ — panaszkodott apjának PLENER, nem is egyszer. A máshonnan jött diplomatákkal természetesen könnyű volt kapcsolatot találni, hiszen ez kölcsönösen a munka része volt. Amíg tehát a „szezon” elkezdődött, elsősorban a diplomáciai kar tagjaival érintkeztek.

Érdekes személyiségek is akadtak akkor a nagyhatalmak képviselői között Londonban. Albert Gate-en LA TOUR D'AUVERGNE herceg, francia követ adott például szép dínert. A legjelentékenyebb egyéniségnek BRUNNOW báró, a cári követe, illetve az amerikai elnöki dinasztia sarja, Charles Francis ADAMS számított. Itáliát d'AZEGLIO márk képviselte (korábban szárd követ), ez a hosszú londoni állomásozása során egészen elangolosodott, előkelő úr, Lord SHAFTESBURY közeli barátja.⁸⁰ A szultán követe MUSURUS pasa, egy keresztény-görög származású levantei volt (négy szép leánya révén hamarosan a legközkedveltebb házak egyikét vitte). A porosz követ, gróf BERNSTORFF lányai is élénk érdeklődést váltottak ki a fiatal diplomatákból, akik gyakran látogatták a szász származású grófnő jól rendezett báljait. LIPÓT belga királyt az 1830-as forradalom egyik vezéralakja, van de WEYER képviselte.⁸¹

A követségek egymást érő fogadásain, a félhivatalos együttlétek tucatjain tehát elsősorban ezekkel az urakkal és beosztottaikkal lehetett találkozni. Ami-

78. E. PLENER—I. PLENER; London, 1867. febr. 19., 21., 22., márc. 8., máj. 8., jún. 21. HHStA: Nachlass Plener, Karton 16.

79. E. PLENER—I. PLENER; London, 1867. márc. 11., ill. 7. HHStA: Nachlass Plener, Karton 16.

80. *The History of The Times*. II. 330.

81. PLENER I., 113—115. l.

kor pedig kezdetét vette a szervezett társasélet angol válfaja, a *season*, a fiatal diplomatak eljuthattak néhány „nagy házba” is. WIMPFEN is hamarosan otthonosan mozgott az angol társaságban, de a legügyesebben PLENER forgolódott itt.⁸² Bejáratos volt például Lady WALDEGRAVE-hez, Chichester Fortescue (később Lord CARLINGFORD) államtitkár feleségéhez, akinek szalonja az egyik legfontosabb liberális találkozóhelynek számított. Lady WALDEGRAVE nagy estélyeket is rendezett a Carlton Gardens-ben levő palotában éppenúgy, mint vidéki kastélyában, Strawberry Hillen. A ház úrnője kitűnő kapcsolatokat ápolt a szomszédos Twickenham egyik legszebb villájának tulajdonosával, a Duc d’AUMALE-lal is. Lady WALDEGRAVE egyébiránt egyike volt azoknak a politikai érdeklődéssel megáldott hölgyeknek, akik ebben a korszakban pótolni igyekeztek a szó szigorú értelmében vett politikai szalonokat, maguk köré gyűjtve a közélet színpadának néhány kiemelkedő szereplőjét. Lady DARTREY, vagy APPONYI buzgó informátora, Lady SALISBURY ugyanezt a szerepkört töltötte be. Utóbbinál a Hatfield-i kastélyban például a holland királynővel is találkozni lehetett, mellette Lord CARNARVON, Lord Odo RUSSELL, a jelentős diplomata és felesége, Lord CLARENDON leánya számított még a fontosabb vendégek közé.⁸³

A szalonokon kívül a fiatal diplomatak előszeretettel látogatták a klubokat is. Így elsősorban a St. James’ Clubot (előbb a St. James’ Street-en, majd a Piccadilly-n), amely kifejezetten a diplomatavilág központja volt; illetve a Travelers Club-ot a Pall Mall-en, ahol a szép könyvtár mellett jó konyha is hívogattamarasztalta a társaságot. Ide inkább idős urak látogattak: Thomas BARING, az orosz PAHLEN és NESSELRODE grófok, Lord STANLEY és PARISH úr, az ismert hamburgi bankárcsalád tagja. Lord KIMBERLEY elvitte az ifjú PLENER-t a Cosmopolitan Club-ba is, politikusok, művészek és írók eme gyülekezetébe, amely a St. James’ Street egyik mellékutójában, egy elhagyott műteremben talált otthonra. Olyanok találkoztak itt hétről hétre tea vagy whisky mellett, mint Lord LEIGHTON, az ismert nevű festő, Henry REEVE, az *Edinburgh Review* szerkesztője (később a hírneves Greville-émlékiratok kiadója), John ACTON, a nagy liberális történétíró, DÖLLINGER és GLADSTONE barátja, vagy Arthur RUSSELL, Lord Odo bátyja.⁸⁴

A társas összejöveteleknek kedvelt műfaja volt a vadászat is. PLENER-rel együtt így kerültek összeköttetésbe az angol arisztokráciával a szigetországba látogató osztrák és magyar mágnások, mint Rudolf LIECHTENSTEIN herceg, Max HOYOS, DESSEWFFY Aurél, KÁROLYI Gyula és SZAPÁRY Iván grófok.⁸⁵

* * *

Szalonok, estélyek, bálók, klubok, vadászatok — megannyi kitűnő alkalom vélemény- és információcserére. A londoni osztrák követség tisztikara tehát bőven talált helyet és lehetőséget saját politikai nézeteinek terjesztésére s így az angol

82. HIRSCH 131. l.

83. PLENER I., 207., 157. l.

84. Uo. 208–209. l. továbbá Comte Paul VASILI: *La Société de Londres*. (Paris, 1885), 260–265. l. ill. David MATHEW: *Lord Acton and his Times*. (London, 1968.) *passim*.

85. PLENER I., 165. DESSEWFFY Aurél gróf angliai tanulmányútjának iratanyagát l. OL: DCsLt: P 90, 3. csomó, 5/c. — A tanulmány egészéhez l. Sir David KELLY: *The Ruling Few: or, the human background to diplomacy*. (London, 1952).

politikai elit befolyásolására. APPONYI és munkatársai kétségkívül eredményesen tevékenykedtek Londonban. Sikerüket azonban nem pusztán személyes rátermettségüknek, kiváló kvalitásaiknak köszönhették. Az osztrák külpolitika taktikai eredményeit Nagy-Britanniában — módszereinek elavultsága ellenére — a nagyhatalmi érdekek egybeesése, sőt — ezen túlmenően — politikai érdek és közgondolkodás időleges összecsengése tette lehetővé. APPONYI Rudolf londoni követsége nem véletlenül éppen az 1860-as évtizedben tevékenykedett a legeredményesebben: a két nagyhatalom politikai érdekei ekkor több ponton is találkoztak, az angol közvélemény Ausztria- és Magyarország-kepe ugyanakkor viszonylag híven tükrözte a birodalomban ténylegesen lejátszódó folyamatokat. Mindezt — paradox módon — APPONYI londoni pályafutásának vége is igazolja: ekkor vált irányt ugyanis az osztrák—magyar külpolitika ANDRÁSSY Gyula vezetésével, s ekkor kezdi egyre nyíltabban hirdetni az elszigetelődés politikáját a brit uralkodó réteg egy része. Ez pedig nemcsak APPONYI, de a konzervatív *Hochadel* egésze érdekeinek és elképzeléseinek sem felelt már meg.

Am APPONYI tevékenysége még az olyannyira sikeres 1860-as években is meglehetősen szűk körre: a politikai elitre korlátozódott. Evvel tulajdonképpen Bécs lemondott arról, hogy maga mellé állítsa a brit politikában ez idő tájt számára kevésbé jelentősnek tűnő, de valójában mind fontosabbá váló *nemzeti-polgári* közvéleményt. APPONYI követségének angliai közvéleményformáló tevékenysége — úgy tűnik — csupán az angol „felső tízezerre”, a „valódi” arisztokráciára korlátozódott. APPONYI és köre szűken értelmezte a „közvélemény” fogalmát, s alig vette figyelembe a közgondolkodás polgári-középosztálybeli irányítóit-formálóit, amit a polgári olvasókörral rendelkező nagy lapoknál elszenvedett kudarcuk is igazolni látszanak. A londoni osztrák követség tehát híven tükrözte Bécs külpolitikai koncepciójának gyengéit. A Külügyminisztérium tudomást vett ugyan a nyugat-európai társadalmi-belpolitikai változásokról, de nem vonta le a kellő következtetéseket: a külképviseltek személyi összetétele és szelleme alig változott METTERNICH kora óta. APPONYI Rudolf működése pedig éppen azt példázza, hogy a közvéleményt befolyásolni igyekvő csoportok társadalmi összetétele, illetve kötöttsége milyen jelentős szerepet játszik a közvélemény-formálás irányának kijelölésében és eredményességében.

The London Embassy of Rudolf Apponyi

(1856—1871)

T. FRANK

It was in the 1720s that the Habsburg Empire first sent a permanent representative to Britain. The British capital ranked among the more tranquil diplomatic posts: throughout the hundred years that elapsed between the Congress of Vienna and World War I, the residence in Cavendish, later Belgrave Square changed hands on ten occasions altogether. Several Hungarian aristocrats entered the diplomatic service as early as the end of the 18th century. They were Catholics in the first place, holding their immense estates mostly in Western Hungary, and in more than one of these families diplomatic service was handed down from father to son.

This tradition obtained, for instance, in the APPONYI family: Count Antal APPONYI (1782—1852) was the Paris Ambassador of the Habsburg Empire from 1826 to 1848 and he secured positions in the Embassy both for his son, Count Rudolf II (1812—1876) and his nephew Rudolf I (1802—1853). Count Rudolf II became a significant diplomat himself: he is instanced alike by Ernst von PLENER and Friedrich Ferdinand von BEUST as the paragon of the old-style Austrian diplomat. Father of Count Sándor APPONYI, one of the most notable contributors to the collections of the National Széchényi Library, Count Rudolf II's activities deserve here special attention.

The Austrian Ambassador in London was very careful to maintain good relations with everybody of potential or real importance in British political life. He was aware that a good execution of his duties was feasible only if he linked the official connections with ties of friendship. Perhaps only with the exception of DISRAELI, the premiers and foreign secretaries of the 1860s were all on excellent terms with APPONYI. He could also make good use of his Catholic connections in the political arena, and tried for years on end to bring round the most influential representatives of the press as well. He was especially concerned about seeking and maintaining connections with the Editor of the Times, and also with the ROTHSCHILDS of London and Paris.

Count APPONYI surrounded himself with capable young diplomats; all of them aristocrats and nearly all of them expectant of serious assignments. In the years immediately before and after the Austro-Hungarian Compromise of 1867 the mainstay of the Embassy was Count Gustav KÁLNOKY (1832—1898), later to become Austro-Hungarian Minister for Foreign Affairs. Apart from him, the most brilliant career was made by one of the attachés, Ernst von PLENER (1841—1923). He published noteworthy essays on the English factory legislation and the building societies in several languages. Later, having abandoned the diplomatic career, he followed in the wake of his father, becoming himself an MP and afterwards Austro-Hungarian Minister of Finance. The circle of the personnel of the Embassy was naturally of a smaller radius than that of Count APPONYI. The British were rather reluctant to admit aliens into their more or less self-contained circles. *In eine intimität kommt man hier bei engl. familien wenig, man wird auf die grossen feste eingeladen u sieht sie ausserdem wenig,* [sic] PLENER complained to his father. It was only at the commencement of London's organized social life, the *season*, that young diplomats could obtain access to some of the 'grand houses'. Apart from the salons, they haunted the London clubs as well and made hunting a regular form of social intercourse.

Salons, soirées, balls, clubs and hunts all provided excellent opportunities for exchanging views and information. Thus, the staff of the Austrian Embassy in London found an abundance of venues and possibilities for the diffusion of their own political ideas and thus for exercising influence on the British political élite. APPONYI and his colleagues undoubtedly did a successful job. Still, their success can be attributed not merely to their individual aptitude and outstanding qualities. The tactical achievements of Austrian foreign policy in Great Britain, in spite of the antiquated nature of its methods, were rendered possible by the coincidence of the interests of the great powers, and, over and above that, by the transitory consonance of political interests and public thinking. It was not by chance that the London Embassy under Rudolf APPONYI

achieved its best results in the 1860s: for at that time the political interests of the two great powers coincided on several points and, at the same time, the image of Austria and Hungary in British public opinion was a comparatively true reflection of the actual state of the Empire. All this was corroborated, in a rather paradoxical way, at the very end of APPONYI's stay in London: for then Austro-Hungarian foreign policy, under the instigation of Count Gyula ANDRÁSSY was taking a reverse turn and, in Britain, a policy of isolation started to be propagated more and more openly by important sections of the ruling classes. APPONYI and the whole of the conservative *Hochadel* found themselves more and more out of step with the times.

Yet, APPONYI's activity, even in the successful 1860s, was confined to a fairly restricted circle: the political élite. Thus Vienna renounced winning over the *national-bourgeois* public opinion, insignificant though it might seem in those days, but becoming more and more influential. The activity of APPONYI's Embassy in London in shaping public opinion seems to have been confined merely to the 'genuine' aristocracy. The notion of 'public opinion' was interpreted by APPONYI and his circle in a restricted way, and they hardly took into account the bourgeois shapers and fashioners of public thinking. This seems to have been demonstrated by the failure they met with when trying to approach and influence the British press. Thus the limitations of Vienna's conceptions in external affairs were truly reflected by the Austrian Embassy in London. Although the Ministry for Foreign Affairs did take cognizance of the internal-social changes taking place in Western Europe, it did not come to the logical conclusions: the composition of the Embassy staff and the spirit of the foreign representations had scarcely altered since the time of Clemens METTERNICH. And the example of Rudolf APPONYI illustrates perfectly the significant role played by the social composition and background of those people working to influence public opinion, in both the direction and results of their activities.

